

ÉDES

III. ÉVFOLYAM 4. SZÁM
1981. OKTÓBER—DECEMBER
ÁRA: 9.50 FORINT

ANYANYELVÜNK

Öregdiákok a 450 éve alapított pápai kollégium ünnepén, Nagy László költő emléktáblája alatt. Középen az alkotó, Somogyi József szobrászművész Gosztonyi János, Imre Samu, Lőrincze Lajos, Rab Zsuzsa, Csoóri Sándor és mások társaságában (Molnár Edit felv.)

A tartalomból

Miért teve a tévé?

Ruffy Péter:
Patak és Pápa

Szakítsunk
a papás-mamással!

Beszélgetés
Szirtes Ádámmal

A biblia
és a magyar nyelv

A hangzás kulcsa

Hogy köszönjünk
a nőknek?

Van nyelve
az oroszlának!

„Zsül Verne” és a többiek

Hol van a
„kislábam ujja”?

Megjelenik a Magyar Tudományos Akadémia anyanyelvi, helyesírási és magyar nyelvészeti bizottságának, valamint a Magyar Nyelvtudományi Társaságnak és a TIT országos magyar nyelvi választmányának támogatásával

ÉDES ANYANYELVÜNK

Megjelenik

a Magyar Tudományos Akadémia anyanyelvi, helyesírási és magyar nyelvészeti bizottságának, valamint

a Magyar Nyelvtudományi Társaságnak és a TIT országos magyar nyelvi választmányának támogatásával

A szerkesztő bizottság elnöke:

Lőrincze Lajos

Szerkesztő bizottság:

Deme László,

Fábián Pál,

Fülöp Lajos,

Grétsy László

Kovalovszky Miklós,

Ladó János,

Rácz Endre,

Somogyi Béla,

Szathmári István,

Szepesy Gyula,

T. Urbán Ilona

Felelős szerkesztő:

Bencédy József

Szerkesztő:

Csatár Imre

A rajzokat Dallos Jenő

és Kaján Tibor

készítette.

Szerkesztőség:

Budapest,

Münnich Ferenc u. 26.

V. em.

1051

Telefon: 110-800/23 m.

Kiadja:

a Lapkiadó Vállalat

Felelős kiadó:

Siklósi Norbert igazgató

Megjelenik negyed-

évenként

Egy szám ára: 9,50 Ft
Terjeszti a Magyar Posta.
Előfizethető a hírlapkezelő postahivataloknál és a Posta Központi Hírlapirodánál (postacím: Budapest, V., József nádor tér 1. 1900) közvetlenül vagy postautalványon, valamint átutalással a KHI 251-961 62 pénzforgalmi jelzőszámra. Előfizetési díj: egy évre 38 Ft. Külföldiek részére előfizethető a „Kultúra” Könyv és Hírlap Külkereskedel-

H-1389

Budapest, postafiók 149

Szolnoki Nyomda

Felelős vezető:

Gombkötő Béla igazgató

INDEX: 25 224

HU ISSN 0139-0457

Miért teve a tévé?

Egyre nő azoknak a külföldieknek a száma, akik szeretnének magyarul beszélni. Ez teszi időszerűvé, hogy szót ejtsünk arról: hol, milyen nehézségekkel találja magát szemben az, aki az idegen szemével nézi írásunkat, az idegen fülével hallgatja beszédünket. Rácsodálkozik írásjeleinkre, hosszú szavainkra és még sok egyéb, a magyar nyelvet jellemző jelenségre, s a felületes ismerkedés után ki is mondja a szentenciát: a magyar nyelv megtanulhatatlan. Honnan ez a vélemény? Miből táplálkozik?

Ha a külföldiek szemével közeledünk nyelvünkhöz, elsősorban a hang és a betű kapcsolatáról, a tiszta, világosan érthető beszéd problémáiról kell szólnunk. Nagy gondot jelentenek a végződések, s minden olyasmí, ami a külföldi anyanyelvétől eltér. Meg kell barátkoznia nyelvünk ritmusával, mondataink felépítésével, a különféle végződésekkel. Ha ez sikerül, nem mondja többé:

kerek egy zsemle 'kérek egy zsemlet', nem írja szep lakasbon 'szép lakásban' helyett. De mindaddig, amíg kísért az ékezet hiánya, ingadozik az egyes hangoknak helyes észlelése, jelölése, addig találkozzunk olyan értesítéssel, hogy...este érkeztem Steinnachba 'este érkeztem Steinnachba'. Vagy a külföldi a pályaudvaron a hálakocsi 'hálókocsi' után érdeklődik, s azt kérdezi: ...hol vannak a jegypenztarok? '...hol vannak a jegypénztárok?' helyett.

Amikor német ajkúak budapesti életükről számoltak be a következőket írták: *...setaltunk a városban; balra volt a teve; 'sétáltunk a városban; balra volt a tévé'.*

E mondatok jól mutatják, hol szorít a cipő. A magyar magánhangzók közül négy kritikus hang: az *a*, az *á*, az *e* és az *é* hang helyes ejtése, jelölése okozza a legtöbb nehézséget. Nyelvkönyveink általában kevés gondot fordítanak e hangok két fontos — mennyiségi és minőségi —

képzésbeli eltérésére. Beérik azzal, hogy az ékezet a magyar hangok hosszúságának a jelölésére szolgál. Nem tudatosítják eléggé, hogy az említett hangok esetében többről van szó.

Vegyük az első nehézséget: a hosszúság jelölését. Miután példamondataim jó részt német ajkúak magyar nyelvi megnyilatkozásai, itt a nehézség abból adódik, hogy a két nyelv más és más módon jelöli a magánhangzók hosszúságát. A második onnan ered, hogy a kritikus hangok közül az *a* mind a két nyelvben megvan, írásképük azonos, de képzési helyük különböző. Az *á* hang jelölése eltér, képzése csak kis mértékben.

Az *e* és az *é* hangok is számos nehézséget okoznak. Az egyik az *é* hang jelölése. Ezért áll a lakás szobájának egyik sarkában a *teve* a 'tévé' helyett.

Mahr Lászlóné
Budapest

Tartalom:

Mahr Lászlóné: Miért teve a tévé? — — — — —	B/II
Ruffy Péter: Patak és Pápa — — — — —	1
Szathmári István: „Engedjétek hozzám jönni a szavakat!” — — — — —	2
Grétsy László: Szakítsunk a papás—mamással! — — — — —	3
Pető Gábor Pál: „Boldog születésnapot!” — — — — —	3
Győri Anna: Küzdelem a szóval — — — — —	4
Balabán Péter: Kicsi a világ — — — — —	4
Majoros Mihály: Van nyelve az oroszlánnak! — — — — —	5
Gőz József: Nincs gond — így igaz? — — — — —	5
A. Molnár Ferenc: A biblia és a magyar nyelv — — — — —	6
Benkő László: Hogy köszönjünk a nőknek? — — — — —	7
Velcsov Mártonné: „Jöttelek meglátogatni” — — — — —	8
Heltainé Nagy Erzsébet: Gusztkova Antonyina: A társadalmi kapcsolatteremtés eszközei a mai magyar nyelvben — — — — —	8
Molnár Gyuláné: Tábori fényképek — — — — —	9
Huszár Ágnes: Bútornevek — — — — —	10
Mizser Lajos: Leica, repró — — — — —	10
Deme László: A hangzás kulcsa — — — — —	11
Kemény Gábor: „Zsűl Verne” és a többiek — — — — —	11
Nyelvünk játéka — — — — —	12
Pusztai István: Hol van a „kislábam ujja”? — — — — —	14
Székely Imre: Amit sokan elhibáznak — — — — —	14
Benedek Zsuzsa: Egy kis szomszédolás Csehországban — — — — —	15
Szemle — — — — —	15
Fülöp Lajos: Ferenczy Géza: Magyarán — — — — —	16
Kovalovszky Miklós: Társadalmi fejlődés és nyelvi magatartás — — — — —	16
S. Meggyes Klára: Ódor László: Balázs beszélni tanul — — — — —	16
Postaláda — — — — —	B/III
Figyelmező — — — — —	B/IV

Honnan, mely forrásból terjed a fény? S az egykori diák, a régi alma mater fényforrásai hogyan kötődnek és sorolódnak be? S vajon melyik az elsődleges?

Sárospatak emlékét azért őrzi a hálás nemzeti emlékezet, mert Patak kollégiumában egykor Kazinczy meg Kossuth tanult, s Pápa embermelegét azért táplálgatjuk, mert itt valaha Kocsi Csergő Bálint, a gályarabságot szenvedett rektor volt az egyik oktató, s azért, mert pápai diák volt Petőfi és Jókai is?

Patak azért kedves nekünk, mert a 16. században, a három részre szakadt ország szabadon maradt síkatoraiából a magyar művelődés idecsereglett, ide menekült, s Pápa annak a gyötrelmes küzdelemnek a sugarától is fénylik, amelyet a magyar nyelvű oktatásért folytattak eleink, legjelesjeink?

De nem kérdezni akarok, emlékeztetni csupán, s mivel lelki tulajdonaink közül a lelkes lobogás nem egyszer előzi meg a hideg, de hiteles tárgyilagosságot, azt is írhatnám, hogy a magyar nyelv melengető, legfőbb műhelyei a nehéz századok során Debrecen, Nagyenyed, Patak és Pápa voltak.

Csak hogy ez így nem volna igaz, nem volna teljesen az. Patak és Pápa világítótoronyok voltak ugyan a szellemi és történelmi sötétség szikkadt-szegényes tengerpartjain, s igaz ugyan, hogy a sárospataki kollégium olyan vidéken szerveződött, amelynek népnyelvéből — Bárcai Géza szerint — a legszebb, legteljesebb, a magyar irodalmi nyelv kialakult, de a magyar nyelv sok évtizeden, sok évszázadon át csak a szellemi hamu alatt parázsként izzott, mert minden átjárt, beterített a latinítás — akkor korszerű, de a magyar nyelvvel élet-halálharcot vívó — pernyéje. Pápán egyenesen büntették, kedvezmények elvonásával sújtották a diákokat, aki — még ha a szünetekben is — magyarul beszélt.

És mégis, s mindezek ellenére is, ezek az iskolák, a pataki főiskola, a pápai református kollégium váltak a honi nevelés, a magyar tanítási nyelv bevezetéséért folytatott küzdelem olyan váraivá, amelyekre mindig a hősi múltnak kijáró gyengéd és forró emlékezőssel gondolunk vissza.

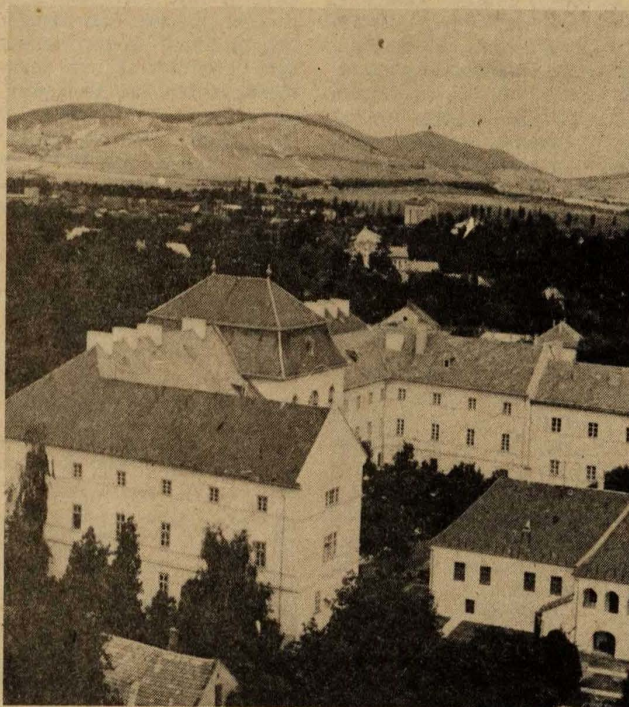
A latin és a magyar párbaja, viaskodása váltakozó szerencsével folyt ugyan, de 1856-ban már a magyar-német birkózás nehézségeit

élték át a pápaiak, jellemző erre a református egyházkerületnek a császárhoz intézett folyamodványa:

„Főlséges Urunk! azt sem titkoljuk el, hogy mi egy 8 milliomból álló népfajhoz tartozunk, melyhez elfelejtethetetlen történelmi emlékek — vagy ösztönszerű természeti ragaszkodás — hogy édes nyelvünk tán igaz, tán ámulati szépségének s csodaszzerű gazdagságának vonzereje csatolnak, és pedig olyan édes és legyőzhetetlen kötelekkel, hogy lelkiünket vélnők testünkben kiszakíttatni,

„ámulati szépségének s csodaszzerű gazdagságának” be nem temetése s a kétségbeejtő, szorongó, a félelemből táplálkozó jóslat, amelyet Márton István, a pápai kollégium rektorprofesszora (1790—1831) vetett papírra: „Tudd meg magyar, hogy midőn nyelvemet eltemeted; gyászos estét nemzetednek te magad sietteted.”

Az ámulati szépségű nyelv tanításának rektori és professzori oktatták Patakon az emlegetett Kazinczyt és az ifjú Kossuth Lajoson kívül Gyöngyösi Istvánt, Bes-

A kollégium épületegyüttese a pataki református templom tornyából. (Kozma István felvétele)

ha e nyelvnek csak iskolánkban műveléséről is lemondani kényszerítettének.”

S Patak és Pápa annyi balszerencse s oly sok viaszály — menekülés, betiltás, gályarabság, vallási villongás, ellenreformáció, a magyar tanítási nyelvért való szívós küzdelem — után azzá vált, amivé legjobbjai szánták: a hazai művelődés legfőbb műhelyévé. Mindezt pedig azért vettem papírra, mert a Perényi Péter alapította sárospataki kollégium 1980-ban, a pápai kollégium pedig 1981-ben négyszázötven éves.

Eleink küzdelmeinek hála, nem vált valóra nyelvünk

nyelvművelés olyan kiemelkedő alakja, mint Deme László, a szegedi egyetem nyugdíjba vonuló professzora.

Petőfi Pozsonyban, Pesten vagy Dunavescén is költővé vált volna, mert ez a sorsa volt, de legyen szabad idéznem Illyés Petőfi Sándorát, amelynek egyik oldalán az olvasható, hogy „1842. május 5-én, barátainak mit sem szólva, az ország legelőkelőbb folyóiratába, az *Athenaeumba*, amelyet Vörösmarty és Bajza szerkeszt, négy verset küld” a pápai diák. A borozó május 22-én megjelenik, s Petrovics Sándor pápai diák „az ország-világ előtt” költővé ültetett. S itt írja meg, akkor még Jókai Mór *Mi az?* című első versét(!), s 1841. február 9-én *Az istenítélet* elbeszélését iktatják be a pápai kollégium önképzőkörének érdemkönyvébe.

Két pálya kezdete? Még ha zsengek is, az első villámlások! Az egyik villámfény késsőbb forradalmunk riadója; a másik pedig bukásunk után olyan mesefényű vigasztalónkká vált, amely mellett magyar nemzedékek sora melegedett.

És a mi emberöltőnk alatt az 1531-ben alapított schola diákja volt a szobrász Somogyi József, nyelvművelésünk mestere, Lőrincze Lajos, Imre Samu, Balázs János, Ferenczy Géza, a magyar nyelv budapesti professzora, Rácz Endre. S ámulati szépségű anyanyelvét, az „ezer színárnyalat visszatükröződésére, ezer zene visszazengésére, megannyi hangulat megsejtetésére” (Bárcai Géza) képes magyar nyelvet itt csiszolgatta-fényesítette a Zámolyról érkezett Csoóri Sándor vagy a felsőiskolai Nagy László.

Patak és Pápa négyszázötven esztendejének az alkalmából holtakat és élőket köszöntünk tehát, rektorokat, professzorokat, valahai, egykori vagy közöttünk élő volt diákokat. S halottaink sorából is elsőként a gályarabságot szenvedett s rektorként Pápára visszatért Kocsi Csergő Bálintot, aki pedagógiai elvét — örökös érvénnyel — e szókkal fogalmazta meg:

„Az emberek többet hisznek a szemeknek, hogysem fülöknek; és inkább fordulnak a jóra, ha példát látnak, hogysem ha szép szókat hallanak.”

A szép szó az ámulati szépségű anyanyelvbe illeszkedjenek. A tanítás csilloga pedig a példa legyen.

Ruffy Péter

„Engedjétek hozzám jönni a szavakat!”

GONDOLATOK A IV. ANYANYELVI KONFERENCIA UTÁN

KÉT OKBÓL iktattam a pécsi konferenciára emlékező soraim élére Sütő András sajtóosan szép, az anyanyelv emberré nevelő erejét páratlan közvetlenséggel és kitörölhetetlen hatással bemutatató könyvének címét: „Engedjétek hozzám jönni a szavakat!”

Először, mert az ezáltal kifejezett gondolat jegyében idézték meg a konferencia megnyitóján az irodalmi műsor fiatal szereplői múltunk és jelenünk nagy kérdéseit, részleteket bemutatva Szenczi Molnár Albert mélyről zengő szoltáratól kezdődően a népköltészet tiszta forrásán át egészen Illyés Gvula, Sütő András, Csóori Sándor és mások lélekmozdító verselig, prózájáig... Csoda-e hát, hogy a szó, a költészet, ez a legnagyobb emberi aiatédek hatalmába kerített mindnyáunkat? Elgondolkozhattunk sok mindenben. Azon is, vajon a tizedik születésnapját ünneplő anyanyelvi mozgalom megtette-e a tőle telhető a szó érdekében, azért, hogy a magyar szó, és amit hordoz: a múlt és a jelen kultúrája eljusson mindenkihez, aki igényt tart rá, vagy éppen szomjúhozza, és aki akár a szomszédos Ausztriában, akár a messze Dél-Amerikában vagy Kanadában él...

MÁSODSZOR azért is költöttem ehhez a címhez, mert művészi erővel és sejtetéssel fejezi ki, hogy az éltető haiszalgyökereket, az erőt és talait, biztonságot jelentő múltat a nyelv hozza közel hozzánk. Azt a múltat, amelyről Juhász Ferenc, a költő nemrégiben így nyilatkozott: „Nekem mindig természetes volt és ma is az, hogy nincs múlt nélkül semmi, ami van. A szellem dolga is a múlt ielenné változtatása. A szellemi múlt az alkotó élet tápanyaga, biztonság és biztatás. A múlt nekem sok ezer parancsoló tekintet. Figyelmeztetnek, biztatnak, felhívják, várnak és kérdeznak... avval lettem más, hogy mindaz, ami volt, erősen megérintett, részben az enyém lett.”

De a legemberibb valami, a beszéd, a beszélgetés mai dolgainkról szintén csak a szó, a nyelv segítségével lehetséges. A nyelvvel, nyelvünkkel, amely — mint szintén Sütő András mondta —

„nem szentírás, mert annál is több: szentség, amelynek érvényességét nem érintik világnézeti korszakváltások; szentségünk, és szentségtartónk, a magyarság szellemi értékeinek foglalata”.

És hogy mindez mennyire így van, annak igazolására egyet felidézek emlékeimből, 1977. február 26-án — angliai tartózkodásom során — Bristolba, ebbe a kedves hangulatú városba utaztam. Délután Huszlicska László elnökletével, húszegynéhány „kiválasztott” és igen lelkes résztvevő előtt mondtam el az „Újdonságok a mai magyar nyelvben” című előadásomat a Royal szálló különtermében, s valahogy itt éreztem meg először igazán, milyen nagy jelentősége van — vagy lehet — a hasonló előadásoknak és beszélgetéseknek, elsősorban nem „szakmai” téren — bár az sem lebecsülendő! — hanem a lelki kapcsolatok megeremtése tekintetében. Az volt az érzésem, hogy mint nagyon kedves rokont vagy barátot fogadtak, akit vagy akizhez hasonlót ismét visszavárnak.

ENNEK a mélyen emberi szükségletnek a kielégítését határozta el tíz évvel ezelőtt Bárczi Géza, Lőrincze Lajos és mindazok, akik nyomukba szegődtek. Bárczi professzor a rá annyira jellemző szép stílusban így summázta az anyanyelvi mozgalom megindítását, illetőleg az első anyanyelvi konferencia összehívását: „Régóta sokan éreztük, az óhaza határain belül és kívül egyaránt, hogy szükség volna az egyetemes magyarság összefogására, a magyar öntudat serkentésére, sok esetben fölébresztésére, s hogy erre immár nemcsak keresni kell a célravezető utakat, hanem meg is kell tenni az első lépéseket.

Ennek a gondolatnak a jegyében született meg az Anyanyelvi Konferencia, mely a világ minden tájáról gyűjtött össze számos olyan magyart, akik eddig is munkálkodtak, és ezentúl is elvannak szánya munkálkodni a magyarság megtartásán, akik odakint magyar intézményeket, iskolákat létesítenek és tartanak fenn, akik gondozzák nyelvünket, és tanítják rá a harmadik, negyedik nemzedék magyarait, akik ápolják a kis közösségek magyar életét, akik a külföldi magyar sáitót vezetik, akik a szöszéken magyarul hirdetve meggyőződésüket, ébren tartják az anyanyelv magas szintű ismeretét, akik a művészetek: a dal, tánc, zene varázsával kötik össze az óhazai múltat az újhazai jellel.”

És mit mutat a tízéves számadás? Mit tettek az áldozatra kész vállalkozó kedvű itthoni és külföldi magyarok? Röviden azt mondhatjuk: sokat, nagyon sokat.

Erről tanúskodnak a követező — száraznak látszó — tények, adatok: megjelent négy tankönyv, köztük legutóljára a Beszéliünk magyarul című, amely a minden irányú magyarságismeret szolgálatában áll; a teljes magyar irodalomból vett olvasmányokban képet ad a magyar múltról, a magyar tájakról, zenéről, népművészetről; napvilágot látott a magyar nyelv oktatását módszertanilag segítő tanári kézikönyv; az idén — tizedszer — már kétszáznál is több külföldi magyar gyermek nvaralt a Balaton menti táborokban, közben ismerkedvén a magyar nyelvvel és mai életünkkel; a 14 — 20 éves külföldi magyar fiatalok pedig — 1972 óta — a sárospataki nyári kollé-

giumban kötik össze a kellemet a hasznossal; a nvaralást a nyelv- és népdaltanulással; 1975-ben Debrecenben megindult a nyelvünket tanító külföldi pedagógusok továbbképzése; néptáncfűzetekek, versösszeállításokat, hanglemezsorozatokat stb. jelentettek meg, és a néptáncot tanulók is tanfolyamon vehettek részt; növekedett a külföldi magyar egyesületekben szereplő hazai művészek előadók, tudósok stb. száma; a Nyelvünk és Kultúránk — amely a korábbi 22 helyett 90 oldalon és 500 helyett 1300 példányban került az olvasók kezébe — egyre hathatósabban segíti hazai és külföldi szakemberek tollából származó elméleti és gyakorlati cikkeivel a magyar nyelvvel nevelést és kulturális tevékenységet.

ÉS AKKOR még röviden sem szólunk a pedagógiai és a kulturális bizottság széles körű tevékenységéről; a módszerek hatékonyabbá tételéről; az egyes országokbeli egyesületekkel, közösségekkel egyre bővülő kapcsolatokról; új magyar iskolák, sőt egyetemi tanszékek létrehozásáról; a Debreceni Nyári Egyetem szerepéről; az anyanyelvi konferenciák egyre családiasabb jellegéről; a nyugat-európai és tengerentúli magyar költők antológiájának, a Vándorénekek a megjelentetéséről; stb., stb.

Mindez azonban folyóiratunk kereteit messze túlfeszítené... Csupán azt kívánhatjuk végezetül a jövőre vonatkozólag, hogy váljék valóra minél teljesebben a címben jelzett gondolat, mindnyájan hassunk oda, hogy a szó, a nyelv maradéktalanul betöltsé egyedül álló szép feladatát, hazai és kinti magyarok között is.

Szathmári István

NÉPSPORT 5

Két újabb siket Európa-csúcs

(Beküldte: Kuripla József, Tiszavasvári, Kisfaludy út 10.)

Közléteszi: T. Urbán Ilona

Eber szemmel, füllel

EJNYE!

Ez bizony sajtóhiba, méghozzá a javából!

Egy rádióhallgatótól, a győri Sebestyén Iréntől kaptam nemrégiben a következő levelet:

„Tisztelt Tanár Úr! Érdekes dologra figyeltem föl. Észrevettem, hogy szókin-csünk gyarapodott a *nyugal-mazott* megkülönböztető jel-zővel. *Nyugalalmazott tábor-nok, nyugalmazott főtaná-csos, nyugalmazott egyetemi tanár*... Ám még véletlenül sem találtam olyat, hogy *nyu-galmazott öntő, nyugalmazott vízvezeték-szerelő*. Vajon miért nem? És szükség van-e efféle megkülönböztetésekre? Jó lenne, ha alkalomadtán foglalkozna ezzel a koránt-sem csak nyelvhasználati kérdéssel!”

Abban tévedett ugyan Sebestyén Irén, hogy a *nyugal-mazott* jelző csak mostaná-ban bukkant fel, ugyanis a múlt század eleje óta meg-van már nyelvünkben, a kér-dés azonban, amelyet fölvet-tett, csakugyan izig-vérig mai, s valóban nem csupán nyelv-használati kérdés. Magam is felfigyeltem már arra, hogy bizonyos nyelvi formák nap-jainkban is valamiféle nem-kívánatos társadalmi meg-különböztetés csíráját rejtik magukban. Persze társadal-mi megkülönböztetés az is, ha egy idős parasztembert János bácsinak szólítok, nem pedig Horváth elvtársnak vagy Horváth úrnak, de ez, föltéve, hogy a nyelvi kap-csolatteremtést megkönnyí-ti, a beszélgetést közvetle-nebbé, oldottabbá teszi, nem ártalmas, hanem hasznos megkülönböztetés. Csakhogy nem mindegyik ilyen ám!

Sokan sérelmezik, főleg az idősebbek, hogy buszveze-tőktől, bolti eladóktól s ál-talában a „hivatalos köze-gektől” nemigen kapják meg a kellő tiszteletet. Miket kénytelenek napról napra le-nyelni? „Igyekezzen már, *papa!*”; Mit adjak magának, *mamikám?*”; „Választott már, *tata?*”; Szorítsanak már egy kis helyet a *nyanya-nak!*”; stb. stb.

„Rendkívüli módon elter-jedt ez a papás-mamás” — jegyzi meg szellemesen egy erről szóló kis cikkében egy írónk, Gyárfás Andre. Majd így folytatja: „Felfoghatjuk ezt az általános demokrati-zálódás nyelvi tükröződésé-nek is, de — úgy hiszem — nem erről van szó.” Magam is úgy vélem. Gondolják csak el, kedves olvasók: ha egy buszvezető történetesen különbuszt vezet és tudja, hogy abban akadémikusok, egyetemi tanárok vagy ma-gas rangú állami vezetők utaznak, vajon őket is *papá-nak, mamá-nak* szólítja?

Szakítsunk a papás-mamással!

Kötte hiszem. S ezzel nem azt akarom mondani, hogy a bizalmas vagy éppenséggel bizalmaskodó megszólítási és társalgási formáknak nincs helyük nyelvünkben. Csupán azt jelzem, hogy ezek a for-mák olykor — sőt nem is ritkán — nemkívánatos tár-sadalmi megkülönböztetést tükröznek.

De nem is csupán ezek. Itt van pl. a *kezét csókolom* kö-szönés. Magam is azt val-lom, hogy a *kezét csókolom* köszönésmórnak van helye a mi társadalmunkban is. De nem úgy, ahogy sokan kép-zelik, hogy ti. a tanácselnök-nőnek vagy a csinos titkár-nőnek kijár a *kezét csóko-lom*, a takarítónőnek vagy a vécsésnének ellenben nem. Csak akkor és úgy érzem helyesnek ezt a formát, ha a nőket egyetemesen megil-lető, udvarias férfiköszönés-nek tekintjük. A méricskélés,

hogy kinek jár, kinek nem, már nemkívánatos társadal-mi megkülönböztetés.

A *kezét csókolom*-mal a férfiakat marasztaltam el, most inkább a nőkkel példál-ódom. Bármily világosan ki-derül a helyesírási szabály-zatból, hogy a keresztneve-ket — a családnevektől eltérően — nem ránk hagyomá-nyozódott formájukban, ha-nem a kiejtésnek megfele-lően, a mai magyar ábécé betűivel kell leírni, mégis sokan régies vagy idegenes írásmóddal próbálják nevü-ket kiemelni a hasonló ke-resztnevek közül. Az *Edit*-et, *Mártá*-t vagy *Judit*-ot *th*-val írják, a *Fanni*-t vagy *Lili*-t *y*-nal, a *Henriett*-et vagy a *Mariann*-t ki nem ejtett *e*-vel a végén. Mi ez, ha nem valami rejtett „urizálás”, a keresztnév előkelősítő ki-emelése a megszokott, köz-használatú névformák közül!

S hogy egy megint csak más jellegű, de talán még az ed-dig említettéknél is beszé-desebb és veszélyesebb je-lenségre utaljak: a hivatali beosztások, tisztségek leírá-sakor sok embernek furcsa módon jár a tolla. Bárny-nyire tudja is, hogy a foglal-kozásnév nem tulajdon-név, tehát nem is kell nagy kezdőbetűvel írni, mégis mondat belsejében is nagy-betűvel kezdi az olyan fog-lalkozás-, illetve beosztás-elnevezéseket, mint *minisz-ter, vezérigazgató, főosztály-vezető, elnökhelyettes, főtít-vezető* stb. Különösen akkor tesz így, ha várható, hogy az így megjelölt tisztségviselő-nek is kezébe kerül az írás. Olyan esettel még nem talál-koztam, hogy valaki az *ad-minisztrátor* vagy a *bedolgo-zó* foglalkozásnevet kezdte volna nagybetűvel.

Érdemes mindezen elgon-dolkozni, és jó volna ezeket a társadalmunkhoz nem illő megkülönböztetésmórnak mielőbb nyugdíjba tenni. Vagy ha úgy tetszik: nyu-galmazni!

Grétsy László

„Boldog születésnapot!”

Az egyik, nemrégiben be-mutatott új magyar film ezt a címet viselte: „Boldog szü-letésnapot, Marylin!”

A címben szereplő név fél-reérthetetlenül a fiatalon el-hunyt népszerű egyesült ál-lamokbeli színésznőre, Mary-lin Monroe-ra utal, és a filmben is van rá utalás. Ez érthetővé, némileg ment-hetővé is teszi a cím sajátos nyelvtani szerkezetét, még-is azt hiszem, nem árt fi-

gyelmeztetni arra, hogy ez így nem jó, és ne használ-juk.

Mi a baj az idézett cím-ben szereplő jókívánsággal?

Az, hogy — véleményem szerint — alapvetően *nem magyaros*. Magyarul annak, akinek a születésnapját ün-nepeljük, *gratulálni* szok-tunk, vagy azt mondjuk: „*Minden jót kívánok szü-letésnapodon (születésnapod-ra, születésnapod alkalmá-*

val)!” Boldog születésnapot nem kívánunk, már csak azért sem, mert ez értelmet-len, hiszen a születésnap: *egy* nap az évből, és miért éppen arra a napra, illetve — ami a fontosabb — *csak* arra a napra kívánnánk bol-dogságot az ünnepeltnak? „Boldog új évet” kívánunk, mert ez nem újév napjára vonatkozó jókívánság, hanem az *egész* új esztendőre. De már például a csak néhány napos ünnepre — kará-csonyra, húsvétra — vonat-kozó jókívánság magyarul: „*Kellemes, boldog (karácso-nyai, húsvéti) ünnepeket!*”

A film címe — és ezért tartom menthetőnek ezt az idegenes szerkezetet — „*an-golos csengésű*” akar lenni. Ez sikerül is, mert — bár ezt csak azok érzékelik, akik tudnak valamiképp angolul — angol nyelven, tehát az Egyesült Államokban *min-den*kinek (így Marylinnek is) valóban boldog születésna-pot kívánnak, így: „*Happy birthday (to you)!*” Van egy kellemes melódiajú dalocska is, amely ezekkel a szavak-kal kezdődik, és ezért gyak-ran éneklik születésnapi ün-nepségeken. Mi azonban ne kívánjunk szeretteinknek boldog *születésnapot*, hanem *boldogságot* a születésnapjuk *alkalmából*. Magyarosan. Ne amerikaiasan.

Pető Gábor Pál
Budapest

TOLNA MEGYEI

NÉPÚJSÁG

JÚNIUS
II
CSÜTÖRTÖK

Némap: Barnabás.
A Nap két 4.47 —
nyugszik 20.41 órakor.
A Hold két 14.25 —
nyugszik 2.07 órakor.

Száztíz évvel ezelőtt, 1871. június 11-én volt a fővárosban a magyar munkások nagy népgyűlése és tüntető felvonulá-sa a Párizsi Kommun eszméi mellett szolidaritásuként.

Eber szemmel, füllel
FOGALMAZÁS, OH!
Ily feltűnő helyen — a címlapon, s rögtön az újságcím alatt — bizony nagyon szemétt szúr egy ilyen feltűnően rosszul szerkesztett mondat.
Közzéteszi: T. URBÁN ILONA

Küzdelem a szóval

Népszereű színészünk, Szirtes Ádám, a Thália Színház tagja, ez év elején a televízióban önálló filmonológusban vallott életéről, munkásságáról. Többek között megemlítette, milyen nehézségekkel küzdött főiskolás korában, mennyi gondot okozott számára a tájnyelv köztettsége. Első kérdéssel erről faggatom.

— Említette, hogy egy fél év haladékot kapott a főiskolán, ezalatt kellett elsajátítania a szép magyar beszédet. Kik segítették, milyen módszer szerint tanult?

— A legnagyobb gondot az jelentette, hogy a mi vidékünkön — Tápiósápon — az emberek igen gyorsan beszélnek, és a hangokat szűk szájnyílással képezik. Ezért sokáig nem lehetett érteni, hogy mit mondok. A főiskolán a beszédtechnikai órákon rengetegen voltunk, sokszor három-négy osztályt is összehoztak. Érthető hát: a tanárunknak nem jutott arra ideje, hogy velünk, parasztgyerekekkel külön foglalkozzon. Nagyrészt saját szorgalmamnak köszönhetem, hogy végül is, nagy nehézségek árán, boldogultam. Kollégista társaim közül Kolonics Ilona foglalkozott velem. Órák után bent maradtunk, vagy kiültünk a kollégium kertjébe, és tanultunk. Én mondtam a feladott monológot, Ilona meg javított. De hát a beszéd beidegzésén alapul, s az „átidegzés” kemény feladat. Bizony, sokszor le kellett állítania, figyelmeztetni, hogy ezt nem így kell ejteni, hogy

nem itt van a hangsúly. Sokat köszönhetek neki.

— Szegedi ismerősöm mesélte, hogy ha hazamegy a szülővárosába, egy fél óra sem kell hozzá, s ő is gyakrabban ejti az ő hangot. Önnél is visszatér a tájszóval otthoni földön?

— Persze, hogyne. A környezet igen könnyen visszaidézi a gyermekkori reflexeket. Sőt sokszor még, mind a mai napig, a családban is tájszóval beszélnek. Amikor hazamegyek, jó érzés hallgatni az ízes magyar beszédet. Ami elkeserít, az a helytelen nyelvhasználat. Például az, hogy otthon még mindig *lássák-ot* mondanak *látják* helyett. Persze megértem őket. Így örökölték, ez idegződött beléjük. S bár a rádióban, tévében nem ezt hallják, nem tudatosodik bennük a különbség, nem veszik észre a saját hibájukat. De azért a vidéki nyelvnek van zamat. A jó paraszti elbeszélők szinte lefestik, amit mondani akarnak: sokszor már a hangsúlyozásukból is meg lehet érteni, mit éreznek, milyen élmények fűzik őket ahhoz az eseményhez, amiről beszélnek. A túlfinomult, túlzóan „szép” beszéd steril, sablonossá válik, abban nincs zenéje a nyelvnek.

— A színészutánpótlással kapcsolatban hiányolta, hogy kivész a paraszt-színész típus. Kik fogják eljátszani a Lúdas Matyikat, Rózsa Sándorokat? Szükség van ehhez a paraszti származásra?

— Az a színész, aki parasztkörnyezetben nőtt fel, másképp kezdi egy ilyen szerep megformálását, mint aki nem. Már ahogy az ostort, kapát a kezébe fogja, ahogy a csizmát felhúzza, látni, hogy ez a vérben van. A vidéki nézők nem fogadják el azokat, akik nem így csinálják. Ugyanígy van a beszéddel. Ez olyan, mint a mérleg két oldala. Ilyenre is szükség van, meg másfajta is, hogy az egyensúly fennmaradjon. És ez most — úgy érzem — megbomlott. Van ugyan egy-két parasztgyerek, így a Tháliában is egy fiatal fiú, olyan jó elnézni őt. Csak

KICSI A VILÁG

Ezzel a régi igazsággal fejezte be valamelyik vasárnap délben „Édes anyanyelvünk” c. műsorát Lőrincze Lajos, amikor — az ÉS-ben megjelent cikkem vagy inkább glosszám alapján — említette, hogy az *érzék* szó az USA-ban is divatszó lett, *perceive* alakban; nyakra-főre használják ott is, ahol nem kéne, például a *think* (gondolni) ige — tökéletlen — helyetteseként. Nyilván nem *innen* vették át tengerentúl. S itt se odaátról. Dehát: nemcsak a *nagy* szellemek találkoznak.

Nemcsak a rossz divat terjed azonban, hanem a jó is. Azt hiszem, az argót, a szlenget — mégpedig a kifejező, a szellemes fajtáját — szintén gazdagítja a világ kicsisége. S némely esetben talán a nemzetközi érintkezés.

Itt van például ez a kifejezésünk: *fel vagyok dobva*. Viszonylag új beszédfordulat, tán huszonöt-harminc éves. Pontosan azt jelenti, mint a francia *je suis lancé*, csakhogy az sokkal, de sokkal régiebb.

Magánélméletem, hogy a kifejezés nálunk a Franciaországból 1945 után meglehetősen nagy tömegben hazatelepült magyarok beszédje nyomán szivárgott be és terjedt el. Tükkörfordítás — de jó és ötletes.

Hogy mennyire helytálló ez a teória, vagy éppen mennyire laikus, szakszerűtlen — döntsék el nálam illetékesebbek.

Más,

Mindenki tudja, mit jelent a *befürdök* szó. *Befürdöttünk* — kb. annyi, mint alaposan megjártuk, kudarcot vallottunk. Ha nem tévedek, mintegy tizenöt-husz éve használjuk.

Ezzel kapcsolatban végtelképp nem merek holmi teóriával előhozakodni. Csak egy ténnyel.

Fordítok egy amerikai regényt, amelyben — egyebek között — egy nagybank hitelkártya-ágazatáról esik szó. A könyv szerint a hitelkártya-üzlet egyik sajátossága, hogy kezdetben veszteséges. Ahogy a mű szerzője szerint a bankemberek mondják — Észak-Amerikában — „we took a bath”. A kifejezés a könyvben is idézőjelben szerepel. *We took a bath*: fürdőt vettünk. Más szóval: befürdöttünk.

Azazhogy: befürdöttek. Ők is.

Mivel semmilyen értelemben sem szeretek befürödni, a biztonság kedvéért fellapoztam a Wentworth-Flexner-féle amerikai szleng-szótár 1976-os kiadását a *bath* címszónál. És ime: *bath, take a. To go into bankruptcy*. Vagyis: csődbe jutni.

Mindig tanul az ember.

Balabán Péter

Budapest

hogy kevesen vannak. Most bekerült tanítani a főiskolára Szabó Gyula, aki szintén parasztszármazású. Ez is jó jel.

— Visszatérve az „ízes” beszédre: akadnak olyan problémák még ma is, hogy bizonyos szerepeket nem játszhat el?

— Természetesen még mindig érezni a beszédemen egy kissé a vidéki kiejtést. Talán ezért nem játszhatok el egy Csehov társasági drámában egy orosz nemest. Ezért nem kaptam ezidáig királyszerepet sem. Nagyon meglepett, amikor Kazimir Károly a Körszínház egyik produkciójában, Lope de Vega Magyarországi fenevad cí-

mű darabjában, rám bízta az angol király eljátszását. Ez az első királyszerepem.

— Ha már a mánál és a szerepeknél tartunk: milyen műsorokban láthatjuk legközelebb?

— Most készült el két tévéjátékfelvételem: „A mi ügyünk” című kétrészes történet, amely egy rablóbandáról szól, és „A paraszt Hamlet”, amit Gál György rendezett. És van egy önálló előadói estem, amivel járom az országot. Egy kicsit önéletrajzi összeállítás: versek, elbeszélések, és közben beszélgetek a közönséggel, mesélek az életutamról.

Györi Anna

Van nyelve az oroszlának!

A lánchídi csúfondáros „fölfedezés” jutott eszembe az Édes Anyanyelvünk 1. számának Pestiesen szólva című cikkének olvastán. Szerzője jó szándékkal tiltakozik az ellen, hogy újszerű, divatozó szavak, kifejezések használatakor hozzátesszük: „pestiesen szólva”. A cikkben idézett szóknak, fordulatoknak — a szerző szerint — semmi köziük Pesthez: úton-útfélen hallhatók, „Nemesmedvestől Battonyáig”. Ez igaz. De vitatnám azt, amivel állítását nyomatékostítja: szerinte ugyanis semmi bizonyíték arra, hogy ezek a „jópofa” mondások Pesten születtek. (Én azt hiszem, a jópofa is pesti születmény.) A cikkíró érvelése: „Vannak úgynevezett tájszavaink, de pesti tájszavak még a nagyon alapos Új Magyar Tájszótárban sem szerepelnek.” Ez azonban érthető: a szótár forrásai a hagyományos, népnyelvi, ill. nyelvjárási tájszókát tartalmazzák. Ezek évezredek vagy több évszázados fejlemények, Budapest sajátos nyelvhasználatának felbukkanó, majd sűrűsödő és jellegzetessé váló vonásait viszont csak vagy száz év óta figyelhetjük meg. Ez esetben olyan történeti képződményről van szó, mely szinte mesterségesen, rohamos gyorsasággal jött létre, olyan ítemben, ahogy a Budapestté egyesülő három városka (Pest, Buda, Óbuda) lakossága jó félszázad alatt megtízszereződik, s 1900 után eléri a milliós, nagyvárosi lélekszámot.

A fejlődés szívóhatása az egész országra, sőt a monarchiára kiterjedt: megindult a „bevándorlás” a Duna-parti Amerikába. Csakhamar annyi ember zsúfolódott össze 200 négyzetkilométeren, mint egy 2–3 megyéni nyelvjáróterület lakossága. Beszédmódjuk persze korántsem volt egységes; ahogy azonban két-három nemzedék alatt egybeolvadt a nagy többségében német törzslakosság a beáramló magyarokkal és nemzetiségiekkel, úgy formálódott ki a szinte bábeli tarkaságból egy közös nyelvalakulat. Ez pedig nemcsak azért lett magyar, mivel Budapest Magyarország fővárosa, és éppen három nyelvjárásunk érintkezésénél fekszik; a döntő az, hogy a betelepülés során megfordult a régi arány: a magyarság került uralkodó többségbe, s magához hasonította a más nyelvűeket.

A hatás persze kölcsönös volt: mi is átvettünk tőlük sok idegen elemet. Ezért érte annyi megrovás a „pesti nyelv”-et már a századfordulón, sőt tagadták létét is, de éppen a támadások bizonyították, hogy van.

Akik viszont védelmére keltek, meglétének kétségtelen tényén kívül azzal érveltek, hogy fejlődésünk elkésettsége okozza az elitélő idegenkedést a kibontakozó újszerű, szokatlan jelenséggel szemben. Ahol a városodásnak sok évszázados múltja van, ott természetes, hogy a nagyvárosok összetömörült, sokrétű népessége a mozgalmasság életforma és az eleven érintkezés folytán rég kialakította sajátos nyelvhasználatát, hisz ilyen törekvés egészen kis közösségekben is megfigyelhető. Párizs, London és más nagyvárosok „nyelvét” tanulmányok, könyvek, szótárak dolgozzák föl. Nálunk ilyen összegezés még nem született, ez is időhátrányunkat mutatja. Pedig Budapest is megteremtette a maga jellegzetes, tarka, folytonos változásban lévő — elsősorban beszélt — nyelvét, s ennek már a század elején támadtak írói is. E „nagyvárosi népnyelv” nemcsak „saját” szavaiban, kifejezéseiben és újszerű jelentéshasználatával üt el a köznyelvtől, hanem kiejtésében és bizonyos nyelvtani eszközeiben is (pl. a nyílt e uralma; „éneklő” hangletjtés; erős kifejező lendület; a hangsúlyok érzelmi színezettsége; eleven, lüktető beszéd; játékos képzők és rövidítések kedvelése). Az pedig termé-

zetes, hogy a nyelvhasználatot a főváros „tekintélyi” példája s az onnan kiinduló divathullámok irányítják; e kisugárzás a tömegkommunikációs és érintkezési lehetőségek jóvoltából oly széles körű, hogy a „pesti nyelv”-et szinte mindenütt beszéljük, vagy legalábbis megértjük, főként a fiatalok. Ezért érzi a cikk írója az ott idézett bizalmas hangulatú, divatozó szókat általános használatúnak, „közmagyar”-nak.

A nagyváros nyelvének pedig elmaradhatatlan s igen eleven hatású rétege az argó, mely különösen erős nyomot hagy az ifjúsági nyelven, s ezért sokan azonosítják e kettőt. Ez azonban éppúgy téves, mint egynek venni az argót a nagyváros nyelvével. Megértjük, ha valakinek ellenszenves az argó, s bosszantónak tartja, hogy némelyek a „pestiesen szólva” védjeggyel akarják népszerűsíteni vagy szalonképessé tenni. (E minősítés azonban lehet éppenséggel rosszallás, mentegetőzés is.) Akár tetszik azonban a Budapestesten születő nyelvi divat, akár nem, tudomásul kell vennünk, hogy nekünk is van nagyvárosi nyelvünk: kétmillió ember használja, tehát — némi általánosítással szólva — ez egyik legnagyobb „nyelvjárásunk”. Elismerhetjük nyelvgazdagító értékeit, dicsérhetjük ötletes elevenségét, s bírálhatjuk hibáit, arnyoldalait, nyesegethetjük torz kinövéseit, de: nem tagadhatjuk ki a magyarságból.

Majoros Mihály

VISSZAMENT A HÁZASSÁG

Nincs gond — így igaz?

Hát nem így igaz, legalábbis nekem gondom van ezzel a két — járványszerűen terjedő — modorossággal. Talán a születésük pillanatában torkon lehet ragadni őket, s inteni lehet a nyelvhasználókat, ne éljenek (viszsa) velük.

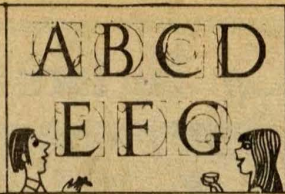
1981. VI. 1. A Rádió rokoncsenves reggeli műsorvezetője háromszor is beleszólt te mondókájába: *Igy igaz*. Egyszer mondhatta volna *így*, másodsor például: *ez igaz*, harmadszor: *igaz*. Mert egyik mondatában sem arról volt szó, hogy valami *így* igaz, *így* (vagy amúgy) nem. Mindenütt olyan ténymegállapítások után hangzott el, amelyek igazak ugyan, de... s itt árnyaltabb kifejtése következett valaminek. A tévé népszerű „Kapsoltam” műsorának vezetője is gyakran használja, amikor röviden napirendre tér egy helyes válasz fölött. Ő is mondhaná változatosabban: *helyes, igaz, rendben van, kitűnő, a válasz jó stb.* De mindezek helyett egyre inkább csak ezt használja: *így igaz*.

Egy időben a problémák uralkodtak el nyelvhasználatunkban: a *probléma* (sőt, *problema*) főnév unos-untalan történő emlegetése. Most a „*gond*” van terjedőben. Nem azt mondják, *nincs baj, gáz, vész stb.*, hanem ezt: „*nincs gond*”.

E két nyelvi jelenség túlbujánzására nem mondanám ezt. Legyen gondunk rá, hogy módjával használjuk őket!

Göz József

STÍLUSOSAN, HATÁSOSAN

Hogy köszönjük a nőknek?

Mint a népszokások leg-többjének, a köszönések a gyökerei is az ősi hiedelmek világába nyúlnak vissza.

A termelőerők és a munkamegosztás fejlődése már az ősközösségben egyenlőtlenséget alakított ki az emberek között. Az erősebbeket, hatalmasabbakat, ügyesebbeket a többiek ugyanolyan félelemmel és tisztelettel kezdték övezni, mint a természetfölötti, képzelt szellemeket. Ezt a félelmet és tiszteletet elsősorban maguk a kiemelkedők igyekeztek táplálni, sőt megkövetelni. A köszönés ősi formája így a mély megalázkodás kifejezése volt, amely gyakran teljes földre borulásból állott. Csak később enyhült térdeléssé, majd a máig szokásos meghajlássá. A megalázkodó tiszteletadás csökevényes emléke a felszabadulás előtt általánosan használt *alázatos szolgája* köszönés is. Persze ez is csupán egyike azoknak a köszönésformáknak, amelyek a társadalom változásával a *köszönő* kifejezések széles skálájává nőttek.

A magyar köszönési formáknak mai (és régebbi) sokfélesége elsősorban a nemek szerinti megoszlásban tekinthető át. A nőknek szóló köszönések különösen tarka és erősen hullámzó képet mutatnak. Jellegzetes példa erre a *kezét csókolom* formula használata.

Ez a köszönésforma éppen úgy, mint a kézcsók, minden bizonnyal spanyol eredetű. Eleinte csak az uralkodónak kijáró udvariassági ceremónia része volt. Később vált általánossá (vö. Kertész Manó, Szállók az Úrnak. É. n. [1933.] 203–7). A kézcsók első nyoma Magyarországon 1653-ban bukkan fel, amikor a költő Zrínyi Miklós követe így fordul II. Rákóczi György erdélyi fejedelemhez: „Az én kegyelmes uram, Zrínyi Miklós, nagyságod alázatos szolgája, küldött engem nagyságodhoz, hogy az nagyságod fejedelmi kezét ő nagysága képiében alázatosan

megcsókoljam.” (Széchy Károly, Gr. Zrínyi Miklós, III, 252.)

A *kezét csókolom* mint köszönési forma a 18. sz. közepén jelent meg (első adata 1749-ből), és a mai napig él, de használati értéke és szerepe változó. A 20. sz. első felében, a felszabadulásig igen elterjedt volt, egyrészt mint gyermekeknek felnőtteket üdvözlő formulája (nőkkel szemben általánosan, férfiakkal szemben inkább csak rokoni, baráti körben), másrészt mint férfiaknak nőismerőseiket üdvözlő kifejezése; de csak a társadalmilag egyenrangú vagy magasabb helyzetű személyeknek kijáróan. Ezért érthető, hogy a felszabadulás utáni demokratikus törekvések hevesen elleleneztek és elítélték.

Hogy milyen okok és körülmények játszanak közre egy-egy köszönési forma létrejöttében vagy elhalásában, az olykor kézzelfoghatóan világos, máskor teljességgel rejtélyes. Ilyen titkos fátyol borítja a *kezét csókolom* életének szívósságát is. Tény, hogy a hatvanas évek táján a *kezét csókolom* mint gyakori köszönésforma ismét lábra kapott, s azóta is töretlenül éli másodvirágzás korszakát. Valami különbség azért van a mai és a két világháború közötti *kezét csókolom* között. Leomlott vagy legalábbis leomlóban van az a merev válaszfal, mely ezt az üdvözlési formát elzárta a társadalmilag, foglalkozás szempontjából alacsonyabb helyzetű nők előtt. Ma már egyre gyakoribb (ha még nem általános is) a házfelügyelő-, takarítónőket, konyhai alkalmazottakat stb. is megillető *kezét csókolom*. Vagyis ez a köszönésmód megindult az egészségesebb, demokratikusabb fejlődés útján, s kívánatos is, hogy ebben az irányban haladjon.

Ha a nőknek (kb. 16–18 éves koruktól fölfelé) a férfiak részéről kijáró köszönésként a *kezét csókolom* ennyire uralkodóvá lett, úgy

tetszik, nem érdemes ellene hadakozni és erőltetni a másféle (pl. napszakos jó reggelt, jó napot stb. kívánok) köszönő kifejezéseket.

Még egy szót a *kezét csókolom* nyelvi formájáról, hangsorának alakulásáról! A *kezét csókolom* forma a köznyelvben ritkán hangzik el; inkább csak írásban vagy a tiszteletet hangsúlyozó, választékos megnyilatkozásban él. Sokkal elterjedtebb a *kezét csókolom* (*keziccsókolom*) forma. S egyre terjed bizalmasabb ismerősök, barátok körében és főleg fiatalok részéről a rövidebb *csókolom*. (Vitatható, de itt mellékes kérdés, hogy ez utóbbi a *kezét csókolom* rövidítéséből, a tegez *csókollak* magázásra fordításából vagy más analogiából stb. jött-e létre.) Egyéb nyelvi változatok, mint a *csókolom*; *csókdosom* a *kezét*, *kacsóját*; *kisztihand*; *kézcsókom*; stb. ma már csak szórványosan, egyénieskedő, hangulatkeltő szándékkal fordulnak elő.

A férfiak nőknek szóló köszönésmódjában egyeduralomra törő *kezét csókolom* (*keziccsókolom*) mellett más kifejezések alig jönnek szóba. Legfeljebb a búcsúzáskor, távozáskor használt *viszontlátásra* vívhat ki magának általános érvényű rangot.

Visszaszorultak a nőkkel szemben használt napszakos köszönések is. Vannak ugyan, akik merev következetességgel kitartanak mellettük (talán az egyenrangúságnak bizonytalan indítékú hangsúlyozásával). De a nők részéről ez a törekvés ritkán talál rokonszenvet sugárzó megértésre.

Nem teljesen problémamentes a nőknek egymás közötti köszönésmódja. Tegez viszonyban a *csókollak*, *puszillak* (vagy röviden: *csók*, *puszi*), *szia* (a *szervusz*-t inkább csak idősebbek mondják fiataloknak); magázásban a *csókolom*, *üdvözlöm*, idősebbeknek a *keziccsókolom*, valamint a napszakos köszönések — főleg társadalmilag lefele — használatosak; olykor-olykor az idétlen *pá* is elhangzik.

A köszönés az egykori kényszerű megalázkodás helyett ma az embertársunk iránti megbecsülésnek, önkéntes tiszteletnek, jóindulatnak a kifejezője. Ezt a köszönés minden formájában éreznünk és éreztetnünk kell. Ezért, ha a címbeli *Hogy köszönjük a nőknek?* kérdésre egy szóval akarnék válaszolni, azt mondanám: udvariasan.

Benkő László

ÉBER SZEMMEL, FÜLLEL

TÖPRENGÉSEK

Veress Olga, az újlétei Általános Iskola 12 éves tanulója a Hajdú-bihari Napló böngészése közben az alábbi „csemegére” bukkant:

Jól szerepelt a Alföldi Nyomda

(1981. VIII. 11.)

A Hajdú-bihari Napló szerkesztőségében vajon miért nem tudják, amit — remélik! — minden kisdiaák is tud? Vagyis azt, hogy a magánhangzóval kezdődő intézménynevek előtt csak az alakú határozott névelő állhat!

VILÁG PROLETÁRIAI, EGYESÜLETETEK!

NÉPSZA

1981. július 23., csütörtök

AZ MSZMP KÖZP

Az ENSZ Biztonsági Tanácsa tűzszünetre szólít fel Libanonban

Töprengtem: a BT valóban Libanonba költözött volna...?

Legjobb tudomásunk szerint nem!

Beküldte: dr. Vashegyi Endre. 8127 Aba

Közléteszi: U. I.

„Jöttem meglátogatni”

A tárgyas igeragozás kiterjedése

A magyar nyelv egyik jellemző sajátosságaként szoktuk számon tartani a tárgyas igeragozást. Alakjai között találunk egy rendkívüli sűrítésre képeset. Megjelenésének az a feltétele, hogy az alany egyes szám első személyű, a tárgy pedig egyes vagy többes második személyű legyen. Ez a *-lak, -lek* ragos igealak, pl. *ismerlek, várlak*, s azért jellemeztük úgy, hogy rendkívüli sűrítésre képes, mert a tárgynak nemcsak határozott, hanem második személyű voltát is jelzi. E rag csak igeiken fordul elő, főnévi igevekhöz nem kapcsolódik, bár tudjuk, hogy a főnévi igevének is van személyragozása. Ez azonban nem követi az ige kétféle ragozását, egyébként is inkább a névszói: a birtoikos személyragozásra hasonlít. Ezért nincs *várnalak-, néznelek*-féle személyragos alakja a *várni, kérni* stb. igevegeknek. Olykor mégis találkozunk ilyen mondatokkal: *Meg kell kérnelek.* Szabó Magdától is idéz Lőrincze Lajos (Édes anyanyelvünk. Bp., 1961. 380) ilyen mondatot: „Úgy éreztem, *szeretnelek kell.*” Régi nyelvtaníróinktól szintén említ hasonló példákat.

Az a kérdés, miért szokatlanok, miért látszanak szabálytalanoknak ezek az alakulatok, és mi hozta létre őket.

Szokatlanságuk okát már az imént érintettük, de hogy jobban megérthessük, vegyük szemügyre a főnévi ige név természetét!

Az ige név — nemcsak a magyarban, más nyelvekben is — kétarcú nyelvi jelenség. A magyar ige név megmutatja igei származását azáltal, hogy — az ígéhez hasonlóan — bővíthető határozóval, sőt — tárgyas igei alapszó esetében — tárggyal is. Mondhatjuk ezt: *A vendégeket nagyon várom.* Ugyanezek a bővítmények megmaradhatnak akkor is, ha ige név áll a ragozott igealak helyén: *a vendégeket nagyon várni.*

Tehát a főnévi ige névnek is lehet tárgya, ez a tárgy pedig vagy határozott, vagy határozatlan — éppúgy, mint az ige mellett álló —, és befolyásolja a mondatban föléje rendelt igei állítmány ragozási formáját. Lásunk egy példát! *A vendégeket nagyon szoktad várni.* Itt a *szoktad* ige azért mutat tárgyas ragozást, mert a

várni főnévi ige névnek határozott tárgya van: *A vendégeket várni szoktad.* Ha határozatlan volna a tárgy — például itt elhagynánk a határozott névelőt —, így alakulna a mondat: *Vendégeket szoktál várni.* A *várni* ige név alakja nem változott, az igei állítmányé igen.

Előfordul, hogy az igei állítmány tárgyatlan ige, a mellette álló ige névnek viszont saját határozott tárgya van. Így például tárggyal bővített főnévi ige név gyakran található a *kell* ige mellett, de a *kell* nem ragozható tárgyasan, csak alanyi ragozása van. Maga nem képes hát utalni a mellette — egyébként is a mondat alanyaként szereplő — főnévi ige név saját tárgyi bővítményének határozottságára. Nincs tehát különbség a *kell* ige név ilyenféle mondatpárokban: *Könyvet kell olvasni(a).* — *A könyvedet kell olvasni(a).* Némi jele mégis megmutatkozik egy bizonyos különbségtételnek, mert a határozott tárgy megkülönböztetésének igénye eleven hatóerő ma is nyelvünkben. Ezért jöhetnek létre ilyen mondatok: *Szeretnelek kell.*

Ehhez hasonló az, amikor egy tárgyatlan ige maga veszi fel a kérdéses tárgyas személyragot, a főnévi ige név odaérthető, második személyű tárgyára utaló szándékkal: *Jöttem meglátogatni (ti. téged).*

Kérdésünkre, miért szokatlanok ezek az adatok, a válasz: mert olyan esetekben használunk *-lak, -lek* ragot, amelyekben igeragozási meg ige névragozási rendszerünk ma általában nem szokott. Ennek fő oka — azon túl, hogy tárgyatlan ige az állítmány — az, hogy az ige név vagy az ige neves szerkezet nem tárgyként, hanem alanyként, illetve a *jöttem meglátogatni* mondatban célhatározóként csatlakozik az igei állítmányhoz.

Hogy miért nem helytelenítjük mégsem, hogy miért vette védelmébe már Lőrincze Lajos is idézett cikkében ezeket a kifejezéseket, annak pedig az az oka, hogy olyan igényt elégít ki az ilyen *-lak, -lek* ragos forma, amelynek gyökerei mélyre nyúlnak nyelvünk történetében, és a mondanivaló árnyaltabb kifejezését, a határozott tárgy pontosabb megkülönböztetését szolgálják.

Velcsov Mártonné

Ne turistaszemmel!

Magyar—oroszos szakos tanárnő, az újjalotai Lila iskola úttörő csapatának vezetője.

A Lila iskola is tudatos választás volt. Ez az iskola, amelynek épületét annyit szidják — még egy négyzetméter se jut egy gyerekre, de ez az, amelyben a 100 fős pedagógus igazi kollektívaként dolgozik együtt, ahol 53 fős a pedagógus KISZ-alapszervezet, ahol a diákönkormányzat, az önálló döntés és felelősség, a demokrácia alkalmazására nevelés nem csak jelszó.

Könnyű neki, hiszen 100 fős pedagógus!

T. Urbán Ilona

Guszkova Antonyina:

A társadalmi kapcsolatteremtés eszközei a mai magyar nyelvben

AKADÉMIAI, 1981.

A tanulmány érdekessége, hogy szerzője szoviet ösztöndíjas aspiránsként, tanulmányozta a mai magyar megszólításformákat, a társas érintkezést, a társadalmi kapcsolatteremtés legjellegzetesebb nyelvi alakjait. E kutatómunka a szakirodalom felhasználásán túl a szerző saját gyűjtésére is épül. Forrásanyaga: az irodalmi és köznyelvi; mai szépirodalmi művek beszélt nyelvi része, a rádióban, televízióban elhangzó beszélgetések, élőnyelvi gyűjtések és egy kérdőíves fölmérés.

Megismerteti a könyv olvasóit az udvariassági fordulatok és megszólítások rövid történetével, kiemelve a személyes névmások szerepét. A magyarban — mint más nyelvekben is — a második személy használata, vagyis a tegezés a régiebb, a magázás pedig újabb kori fejlemény, de csirái már a XVI. századba nyúlnak vissza. Ettől kezdve régi megszólítási formáinkat, a *tekegyelmed*-et, a *nagyságod*-at, a *kegyed*-et egyre inkább felváltotta az *úr* és az *asszony* s az utána álló harmadik személyű igealak. *A maga kegyelmed*-ből önállósult a *maga*, s később Széchenyi elterjesztette a nagyobb tisztelet kifejezésére alkalmasabbnak vélt *ön-t*. A történeti vázlat után olvashatunk a magázás, illetve önözés és a tegezés mai helyzetéről, s az ezzel kapcsolatos nehézségekről.

Áttekintést kapunk a megszólításoknak a foglalkozásra, társadalmi helyzetre stb. utaló másik nagy csoportjáról. Hosszan foglalkozik a szerző a munkahelyhez, munkakörhöz kapcsolódó formákkal és nemek szerinti változataikkal. Az *elvtárs*, *kartárs*, *szakértés*, *kolléga*, *főnök*, *mester*, *mérnök*, *igazgató* stb. tartozik ide. Külön szót a *-nő* utótagú formákról, az *asszony*, a *hölgy*, az *elvtársnő*, a *bácsi* és a *néni*, az *úr* sokszor még vitatott mai szerepéről, valamint a megszólítást helyettesítő, illetve elkerülő kifejezésekről (*kérem*, *legyen szíves*, *sziveskedjék* stb.). Önálló fejezetben összefoglalja a rokonok, a fiatalok, az idősek, a férfiak és a nők között szokásos megszólítási módokat.

Gazdagítja és érdekessé teszi a kötetet a más nyelvekkel — főként oroszral és némettel — való egybevetés. Az irodalomjegyzék pedig további tájékozódást nyújt a téma iránt érdeklődőknek.

Heltainé Nagy Erzsébet

TÁBORI FÉNYKÉPEK

Képek vannak előttem. Fényképek, melyek régmúlt és egészen közeli nyarak emlékét őrzik. Kerekre táglult gyermekszemek, mosolygó arcok, integetésre emelt kezek...

— Zsuzsa! Jövőre újra találkozunk!

A nyár számomra mindig új feladatokat, új élményeket ígér. Az anyanyelvi táborok már tizedik éve működnek az Anyanyelvi Konferencia Védnökségének rendezésében. Ebben a munkában vállalom részt én is, több kartársammal együtt.

Sokszor eszembe jut az első év, amikor tizenkét tanítványommal „elfoglaltuk, meghódítottuk” a Balatont. Többségük akkor járt először Magyarországon. A találkozás első perceiben kíváncsian méregettük egymást. Aztán egyre bátrabban szóltak a kérdések:

— Viszel hová?

— Lenni hal?

— Túróstészta kér! Vanni?

Bubik Laci térdére simította Magyarországot térképét:

— Apukám Debrecen.

Kovács Péter hevesen kikapta kezéből, és izgatottan kiáltotta:

— Misolc! Misolc!

Péter édesanyja ugyanis Miskolcon született. Innen ment ki az Egyesült Államokba, és Péter már csak az ő elbeszéléseiből ismerte ezt a várost, a régi külvárosi iskolát, az Avast.

A tábor, ott Zamárdiban, hamar megnyerte tetszésüket. Könnyen megbarátkoztak magyarországi társaikkal, és már az első délután izgalmas foci-csatát vívtak. Nem keseredtek el azonban akkor sem, amikor leültek a magyar nyelvű könyvek, képfüzetek mellé, hogy megismerkedjenek a magyar szavak világával. Sok szó és kifejezés ismerős volt számukra, csak a helyes kiejtést kellett gyakorolni. Szerették hallgatni a népmeséket, és örömmel tanulták a népdalokat, mondókákat. Szókincsük gyarapodott, kifejezőképességük fejlődött.

Hosszú évek teltek el azóta. Bubik Laci már a Sárosspataki Nyári Kollégium diákja lett, de még ma is emlékszik az első magyarországi napokra, emlékszik az első balatoni nyárra. Évek teltek el, és minden évben új

TESTNEVELÉS A NYELVTANULÁS SZOLGÁLATÁBAN
(A szerző felv.)

tapasztalatokkal gyarapodunk.

Tanári munkaközösségünk, amely a nyelvi táborok oktató-nevelő munkáját végzi, egyre jobb és eredményesebb módszereket dolgoz ki annak érdekében, hogy gazdagodjék a kéthetes táborozásra érkező külföldi gyerekek magyar nyelvtudása. A foglalkozások hangulatos, érdekes megszervezésére törekszünk. Szerepet kap a képes szókártya, betűkártya, a képes feladatlap, és több olyan munkafüzet és nyelvkönyv is készült az évek során, amely gyarapítja Magyarországról szóló ismereteiket.

Séták és kirándulások bővítik a sort. Kiváló alkalmat nyújtanak a szókincs fejlesztésére, az új ismeretek gyakorlására. Lőrinc és Péter például ott, a palacsintás pultja előtt gyakorolta, hogy nem a „palacsinta kér”, hanem a „palacsintát kérek” a helyes kifejezőmód. Nagy gondot fordítanak arra, hogy beszédük, kifejezésük ne térjen el magyarországi társaikétól, és nem örülnek, ha itt-ott megszólítják őket:

— Te nem vagy magyar?

Képeim közül a legfrissebb az idei nyáron készült, a IV. Anyanyelvi Konferencián. Sass Marci magasra emelt kezét látom.

— Mást énekeljünk! Hej, Vargané... Azt!

Felszabadultan, vidáman dolgoztak a bemutatón tanítás során. A nagyszámú hallgatóság érdeklődéssel figyelte, hogy milyen ügyesen foglalják mondatba a ragos kifejezéseket a haladó csoport

tagjai, és milyen tisztán ejtik a napszakoknak megfelelő köszöntési formákat a kezdő csoportban dolgozó gyerekek.

A játékos tornagyakorlatokat a két csoport közösen végezte. Most ők irányították az óra menetét. Olyan feladatokat oldottunk meg, amelyeket meg tudtak nevezni magyarul is.

— Karokat fel!

— Karkörzés előre!

Általános derűtséget keltett, amikor ők vezényeltek, és én tornáztam. A terpeszállásig még csak eljutottunk, de tovább nem terjedt a tudomány.

— Mit csináljak? — kérdeztem én. Egy pillanatig teljes csend, majd Kazella Peti felkiáltott:

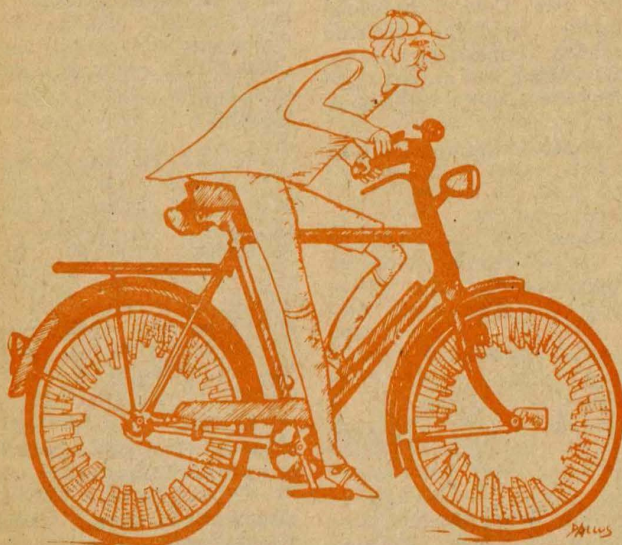
— Maradj így!

Rendezgetem a képeket. Sok szép élmény, kedves emlék gyűlt össze az évek során. A legkedvesebb talán az, amikor a gyerek már az első nap után úgy szól hozzánk, mintha mindig ismertük volna egymást. Amikor tört magyarsággal, rosszul, hibásan, de magyarul tájékoztat mindarról, ami vele történt. Amikor néhány napra is, de sikerül pótolni a MAMÁT, amikor lázasan, betegen Jóska bácsit, Márta nénit hívja, amikor titokban magyar verset tanul, hogy megleljen bennünket...

Ezeket a szép és szívszorító élményeket tetőzi, amikor a szülő köszönetet mond, barátnak és partnernek tekint ebben a csodálatosan szép munkában.

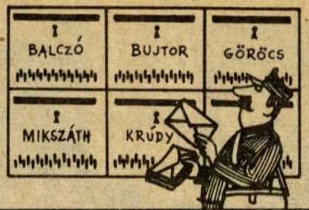
Molnár Gyuláné
Budapest

SPORTNYELV

Kilométerek vannak a lábában

NEVEK VILÁGA

Bútornevek

Az utóbbi időben örvendően nőtt a magyar bútorok választéka. A gyárak nemcsak tetszetős külsejű, jól használható bútorok gyártásával, hanem érdekes, vonzó nevek adásával is igyekeznek nyereségesebbé tenni termelésüket.

A nemrég megjelent bútorkatalógus nemcsak ülőgarnitúrák és szekrény sorok gazdag választékát kínálja, hanem a márkanévadás szokásairól is képet ad. A katalógusban bemutatott bútorok leggyakrabban női nevet viselnek. Ez a névadási tendencia is azt a tényt igazolja, hogy még ma is a nők szerepe a legfontosabb a családi légkör kialakításában, az otthonteremtésben, ők „a családi tűzhely őrői”. A bútornevek jól tükrözik a magyarországi keresztnévdívat is. Az utóbbi évek legnépszerűbb nevei itt is megtalálhatók, nemritkán becézett alakjukban. Az *Andi*, *Ági*, *Edit*, *Évi*, *Kriszta*, *Marika*, *Teca* gyakori nevek, jólismert hangzásukkal meghitté teszik a még kicsit idegen, boltszagú széket, ágyat, szekrényt. Míg ezek a jólismert nevek általában egyszerűbb bútor darabot jelölnek, a díszesebb, drágább, „luxuskivitelű” szekrény sorok, garnitúrák szokatlanabb, ritkább neveket viselnek. Az *Agáta*, *Diána*, *Izolda*, *Luca*, *Mirjam*, *Nikoletta*, *Ramóna*, *Regina*, *Tekla* garnitúrák, szekrény sorok már a közizléstől „előkelőnek” érzetű nevekkel is azt az érzést keltethetik a vásárlóban, hogy a bútor megszerzésével maga is egy igényesebb, rangosabb életforma részesévé vált.

sabb életforma részesévé vált.

A ritka név az egzotikum varázsával ruházza fel a néha nagyon is józan, fantáziátlan bútorregyűttest. A *Karin* étkezősarok és a *Fatime* jó névválasztás, az északi tisztaság és a keleti kényelem képzetét kelthetik a bútor vásárlójában.

Nem örülünk viszont annak, hogy a ritka, külföldi nevek idegenes, sőt következtelen helyesírással kerülnek rá a bútorra. A *Babette*, *Nelly*, *Peggy* helyesírás főlegesen idegenszerűség, az első kettő az Utónévkönyvben is szerepel magyaros helyesírással, a harmadikat is lehetett volna *i*-vel írni. A *Polette* név öszvér írásmódja figyelmeztet is az idegenszerű írásmód veszélyére, arra, hogy sokszor nem következetesen alkalmazásában. Az eredeti francia helyesírás szerint *Paulette* lett volna a helyes, magyarosan *Polettnek* kellett volna írni, ahogy az Utónévkönyv is teszi, a közties megoldás elfogadhatatlan.

Férfinévvel ritkábban találkozunk a bútorkatalógusban. Az *Aron*, *Árpád*, *Balázs*, *Dávid*, *Hunor*, *Titusz*, *Zsigmond* nevek a közizlés által szépnek tartott férfinevek csoportjába tartoznak, a *Balázs* nagyon népszerű is, a *Hunor* pedig éppen az utóbbi évek magyaros névdatja következtében vált népszerűvé. Főlegesen idegenszerűség a *Freddy* angol írásmódja, találtam egyébként a katalógusban *Frédi* alakot is.

Viszonylag ritkán fordul elő, hogy ismert személyiségről nevezzenek el bútor. Csak két ilyen névadási formával találkoztam, a francia énekesnő nevet viselő *Dalida*, illetve az orosz zeneszerzőről elnevezett *Borodin* garnitúrák esetében. Ez utóbbinál a nyugati írásképp az előkelőséget fokozni látszik.

Szívesen neveznek el mitológiai személyekről, irodalmi hősökrol is bútorokat. Az *Adonisz*, *Apolló*, *Herkules* garnitúrák nevei férfias erőt és szépséget, az *Izisz* és *Sába* franciaágy, a *Sellő* szekrény sor, a *Salome*, *Sziren*,

Vénusz garnitúra elnevezései női báj és kellemet sugároznak a bútorokra. Ezek a nevek sokat ígérnek a vevőknek, és sokra kötelezik a gyártót, hiszen milyen komikus lehetne például, ha egy *Herkules* szék összeroskadna a vendég vagy a házigazda súlya alatt.

Vannak kevésbé szerencsés ötletek ebben a csoportban is. A tragikus sorsú *Gildá*-ról

profán dolog volt széket elnevezni, nem sokkal jobb névadó a *Faun* sem. A *Jágó* garnitúra pedig óhatatlanul azt juttatja az ember eszébe, hogy egy ilyen kényelmes fotelben milyen jól lehet intrikákat szövögetni, mint ahogyan a neves névadó is tette.

Huszár Ágnes

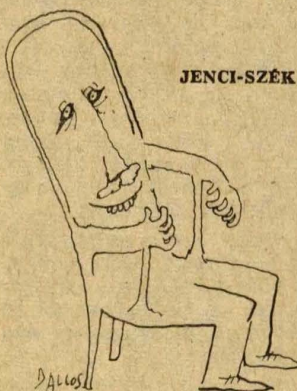
Leica, repró...

A diafilmgyártás hazánkban meglehetősen fiatal. Éppen ebben az évben ünnepli negyedszázados fennállását. Így jellegzetes szakszavai is fiatalok. S az is természetes, hogy a rokon szakmák, főképpen a fényképezés, a filmzés szakszavai itt is ismeretesek. Ez rendben is van, csakhogy a diafilmgyártás — jellegénél fogva — más jelentésben használja a szakszavakat. Mi most kizárólag az idegen eredetűekkel foglalkozunk.

A címünkben szereplő első szó tulajdonképpen mozaikszó, és még csak nem is nyelvünkben alakult ki, hanem a németben, mi közvetlenül onnan vettük át. A *Leitz* (egy optikai cég neve) és a *Camera* szó összerántásából keletkezett. A filmméretre vonatkozik; közérthetőbb nyelven: pontosan kétszerese egy normál kockának azaz nyolc perforációs filmkocka. A reprodukálás e szakmában a gyártást jelenti, azt a munkafolyamatot, amely az anyag lefényképezésétől a sokszorosításig tart. Ma már *Color-technika*-val (színes technika) történik mindez. Természetesen a reprodukálás (a szakszargonban: *reprózá*-ig) még számos

munkafázis van. Egy-egy irodalmi alkotás *adaptációja* nem egyéb, mint a diafilmmre való alkalmazás. Ebből következik, hogy a *lektorálás*-nak (szakértői véleménynek) kell eldöntenie, hogy a forgatókönyv alkalmas-e erre. Ezután következhet a *montálás* (*montírozás*); ez nagyjából a kép és a szöveg „összevágására” vonatkozik, olykor magukat a képeket is lehet (sőt: kell) *montálni*, főként a *dokumentum* jellegű filmek esetében. Ha ezt elvégeztük, a *kasírozás* jön, azaz keménypapírra kell ragasztani a képet és szöveget; majd *lakkozni* kell, tehát a reprodukálásra alkalmassá tesszük ezzel a rögzítéssel. Ha nemcsak *normál*, hanem *leica*-változat is készül, akkor a már előkészített anyagot *maszkolni* kell: ez rendszerint a szöveg letakarására vonatkozik. Az *impresszum* (az író, rajzoló, szerkesztő, szakértő, lektor nevét feltüntető kocka) sem hiányzik a filmekről. A *diapozitív*, a *dianegatív* a beszédben inkább *diapoz* illetve *dianega*. Ha a felvételek elkészültek, lehet csinálni alkalmanként *dupnegatívot* (*dupnegát*) vagy *duppozitívot* (*duppozit*); másodnegatívot, illetve másodpozitívot.

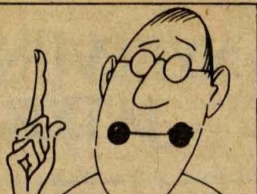
Még egy szót kívánok említeni, annál is inkább, mert ez még nem szerepel az Idegen szavak és kifejezések szótárában: *diaporáma*. Három szó volt a „szülője”: *diafilm* + *pozitív* (film) + *panoráma*film. *Diaporámázás*-kor két géppel kell vetíteni egy vászonra. A vetítők állandó — és megfelelő — mozgásával azt a hatást érjük el, hogy a néző számára a diafilmből mozgófilm válik. Mindez emeli a *vizuális* (a látványosságot, a képi kifejező erőt).

Künyöken jön ki

Mizser Laios

BESZÉLNI NEHÉZ

A HANGZÁS KULCSA

Lapunk megelőző számaiban sorra vettük a szöveg hangzásának tényezőit: a hangsúlyt, hanglejtést, szünetet, beszédtempót. Megvizsgáltuk (már amennyire a terjedelem meg a jelölési rendszer ezt lehetővé tette): melyik hangszköz mire használható fel a szöveg értelmes tolmácsolásában.

Most végül nézzük meg azt is: mi igazít el egy-egy adott szövegben, szövegrészben, mondatban arról, hogy hol és hogyan is használjuk ezeket az eszközöket. Azaz: hogy mi a hangzás kulcsa!

Lényegében ezt is láthatuk már. A hangzás kulcsa maga a szöveg, hiszen a jól alkotott szövegben benne rejlik a hangzása is. Ezért találó az a megállapítás, hogy a jó szövegnek nem is „megadni” kell a hangzását, csak visszaadni azt, amit az írás elvett tőle.

Igen ám! — panaszoznak levelezőink-megfejtőink —, csak hogy a mi kis rádióműsorunkban, amely a hangoztatás szabályainak felismeré-

sét és gyakorlását próbálja segíteni, igen gyakoriak a kiragadott, az eredeti szövegbeli összefüggéseikből kiemelt mondatok. S úgy érzik: ilyenkor teljesen magukra maradnak. Mert a kiragadott mondatokat, megfelelő támpontok híján, ki-ki úgy értelmezheti — s annak alapján ki-ki úgy hangoztathatja —, ahogyan akarja. Sokszor ugyanazt többféleképpen is.

Igaz-e ez? Néha igen; de azért jóval ritkábban, mint az kétségeskedők gondolják és sejtetik. Hiszen formájával, megfogalmazásával még a kitépelt, árván maradt mondat is legtöbbször vissza tud találni előzményeire, összefüggéseire, szövegekörnyezetére. S ezzel támpontot ad arra is: miképpen hangoztassuk, azaz hogyan is lássuk el hangsúlyokkal, szünetekkel, s milyen legyen a hanglejtése meg a tempója.

Rádióműsorunknak egyik szeptemberi adásában példaként ez a mondat hangozott el (s megközelítő jelöléssel így):

"A másodfokú ítélet indoklása szerint azonban nem lehet enyhítő körülmény ez a minősítés, mert akik három évig folyamatosan lopnak, nem nevezhetők jó munkásnak."

Nos, mit árul el maga a mondat a saját szövegbeli előzményeiről? — Azt, hogy volt egy elsőfokú ítélet, s ennek indoklása enyhítő körülményként vette számításba a felelősségre vont dolgozóknak egy korábbi minősítését, amely jó munkásként könyvelte el őket. Ezt abból tudhatjuk, hogy mondatunk, mindezekkel szembezegezve, „a másodfokú ítélet indoklására” hivatkozik, amely szerint ez a minősítés „nem lehet enyhítő körülmény”, vagyis a kérdéses dolgozók „nem nevezhetők jó munkásnak”. S miért nem? — mert „loptak”, mégpedig „három évig, folyamatosan”.

A mondat belsejébe csúsztatott kötőszó, az „azonban” világosan jelzi a szövegrő

szándékát: hogy ebben a mondatban annak mond el-lene, ami az előzményekben — kikövetkeztethetően — elhangzott. S ez szabja meg a hangzásformát is; mert ennek alapján csak az érdemel hangsúlyt, ami szembenáll a korábban mondottakkal; s persze hangsúlytalan, ami csak ismétlése a már mondottaknak.

Ennek értelmében közepes erejű szakaszhangsúlyt kíván a „másodfokú ítélet” eleje, mert az elsőfokúra utal vissza; de hangsúlytalan az „indoklás” szó, mert indoklása az elsőfokúnak is volt (sőt — köztudomásúan — minden ítéletnek van). S persze hangsúlytalan a „szerint”, mert névutó, és az „azonban”, mert kötőszó.

Főhangsúlyval emelkedik ki viszont a két „nem” tagadószó. Ám amit tagadnak, az hangsúlytalanul tapad hozzájuk, hiszen mind megismétlése csak az elsőfokú ítéletben foglaltaknak. Hangsúlytalan a „mert” és az „akik” is, mert kötőszó mind a kettő. A közbevetett mellékmondatban (az „akik” kezdetűben) főhangsúlyos a „lopnak”, minthogy ez a legsúlyosabb vád; erős szakaszhangsúlyt kap az, hogy ezt „folyamatosan” tették, s átlagerejét az, hogy „három évig”.

Dallamában, hanglejtésében, az első tagmondat első fele közepes, második fele emelt fekvésű; s mindkettő lebegve előre mutat a folytatásra. Emelt fekvésű az utolsó tagmondat is; csak-hogy ez lezárul a végén. A közbevetett mellékmondat a

közepesnél alacsonyabb fekvésű, s előtte (illetőleg az eleje került „mert” kötőszó előtt) közepes, utána rövid időtartamú szünet kívánatos. Ennek a résznek kissé gyorsul is a tempója, az emelt fekvésűeké — főleg az utolsó tagmondaté — enyhén lassul.

Hát bizony nem így hallottuk a rádióban! Tekintsük át a fent megadott jelöléseket! A beszélő sok hangsúlyval mintegy szétaprózta a mondatot; s a hangsúlyok egyformasága folytán nem érezhető az, hogy mit szegezzünk szembe az előzményekkel. Egyetlen erősebb hangsúlya meg azt sejteti: nem az volt ezeknek a dolgozóknak a fő bűnük, hogy „loptak”, csak az, hogy ezt „folyamatosan” tették...

Jobb lett volna hát ezt a szövegrészt így elmondani:

"A másodfokú ítélet indoklása szerint azonban nem lehet enyhítő körülmény ez a minősítés, mert akik három évig folyamatosan lopnak, nem nevezhetők jó munkásnak."

Honnan tudni mindezt? Látjuk: a mondatból magából. Benne rejlett; — csak ki kellett fejteni belőle.

Deme László

„Zsül Verne” és a többiek

Egy rádióműsor házaszszonya egyszer így mondta ki az olasz Chicco márkanevet: „csikó”. Talán a játékos etimologizálás kedvéért, talán mert rendszerint csak-ugyan így halljuk ezt a nevet a pesti kismamáktól. Valaki persze nyomban tollat ragadott, és megírta neki: nem „csikó”, hanem „kikkó”, mert az olaszok így ejtik.

Változatok

Igaza van-e „csikó”-ügyben az illetőnek, s egyáltalán: hogyan mondjuk ki magyarul beszédben az idegen neveket?

A kérdés első felére könnyebb válaszolni: a *ch* betűkapcsolatnak, amely a németben *h*, az angolban és a spanyolban *cs*, a franciában pedig *s* hangot jelöl, az olaszban valóban *k* a hangértéke, pl. *Michelangelo* (ejtsd: *michelandszelo*, nem pedig *mihelandszelo!*) vagy *Chianti* (*kianti*).

Ami viszont a kérdés elvi részét illeti: az idegen nevek kiejtése minden nyelvben konvenció, illetve hagyomány dolga. A nagyobb nyelvek talán valamivel szuverénebbül bánnak velük, sokszor a maguk képeire alakítják, a maguk szája íze szerint ejtik ki őket. Az előbb említett *Michelangelo* névből például a franciában *Michel-Ange* (mikelanzs) lett. A kisebb nyelvek — amilyen a mienk is — szemlátomást jobban tisztelik az átadó nyelv ejtismódját. Persze nem mindegyikét egyformán, erre még visszatérünk. Az sem közömbös, hogy mikor történt az átvétel: a régebben megismert nevek általában jobban átalakulnak a használatban, mint az újabbak.

Nálunk sokáig ingadozott az idegen nevek kiejtése és írása. *Voltaire* nevét pl. már a 18. század második felében ismerik, és többé-kevésbé

helyesen is ejtik ki, de gyakran fonetikusán írják (Vol-
tér). Jules Verne (azaz: „zsül
vern”) viszont — betűjé-
ssel — „verne”-ként vált köz-
kedvelté. Itt tehát az írás-
kép maradt változatlan, és a
kiejtés „magyarosodott meg”.

A mai gyakorlat az, hogy
a latin betűs írású nyelvek
neveit nagyjából betűhíven
vesszük át, és elvileg az ere-
detinek megfelelően mond-
juk ki. E gyakorlat *norma-
ként* vésődött be az ún. mű-
velt nagyközönség tudatába,
vagyis tiszteletben tartása,
illetve megsértése a műveltség
fokmérőjének számít.
(Hogy ez mennyiben indo-
kolt, annak megvitatása kü-
lön cikket érdemelne.)

Torzítás

Figyelmesebb olvasóim bi-
zonyára észrevették, hogy az
előbb két enyhítő, finomító
megszorítást is tettem. Elő-
ször: az idegen neveket csak
nagyjából betűhíven vesszük
át. Nyomdánk ugyanis —
tisztelőt a kivételnek! —
nemigen fáradnak azzal, hogy
előkeresgéljék a szedőszek-
rényből az idegen nyelvek-
nek minálunk nem haszná-
latos, mellékjeles betűit.
Ezért találkozunk lépten-
nyomon efféle hiányos, sőt
végeredményben téves név-
formákkal, amelyek a kiej-
tést is megzavarhatják: *Dvo-
rák, Moliere, Francois, Biel-
sko-Biala* stb. (Az utolsóként
említett lengyel földrajzi név
második elemében az *l* az
eredetiben át van húzva;
hangértéke megközelítőleg
azonos az angol *w*-ével.)

A másik megkötés az volt,
hogy kiejtésünk csak *elvileg*
esik egybe az eredetivel.
Egyrészt nem mindegyik ide-
gen nyelvnek ismerjük elég
jól a kiejtési szabályait. An-
goul, franciául, sőt olaszul
pl. többen olvasnak nálunk,
mint románul, ezért fordul-
hatott elő, hogy a többszörös
olimpiai, világ- és Európa-
bajnok tornászónak, Nadia
Comaneci-nek a nevét éve-
kig így mondták ki a ripor-
terek és mindazok, akik hall-
gatták őket: „komanecsi”,
pedig helyes ejtismódja:
„komanecs”, *i* nélkül. Más-
részt az idegen nevek néme-
lyikében olyan hang(ok) is
előfordulhat(nak), amely(ek)
a magyarban nincs(enek)
meg. Ezeket magyar beszéd-
ben ne is erőltessük, mert
modorossá, sőt nevetségessé
válhat tőlük a kiejtésünk.
Csak helyeselni tudom a ma-
gyar rádió- és tévébemondók
eljárását, akik az angol mi-
niszterelnök, *M. Thatcher* ne-
vét hanghelyettesítéssel „sze-
csör”-nek ejtik, azaz nem

kísérleteznek a zöngétlen *th*
„angolos” kiejtésével.

Nagyképűsködés

Mit tanácsolhatunk befe-
jezésül az idegen nevekkal
bajlódóknak? Először is: a
már megrögzült ejtésformá-
kat nem érdemes megboj-
gatni, még a vitathatatlanul
téveseket sem. Mondjunk te-
hát nyugodt lelkiismerettel
„verné”-t, s ne akarjuk ezt
azzal jóvátenni, hogy a ke-
resztnevet viszont eredeti
alakjában tesszük elébe:
„zsül verne”. (Ezzel a keve-
rék, mondhatni korcs ejtés-
móddal az Ifjúsági Rádió
egyik régebbi adásában ta-
lálkozhattunk először; leg-
utóbb pedig egy tévébemondó-
tól hallottam, hírfelolvasá-
sban.) Vagy — franciásan
— „zsül vern”, vagy — ma-
gyarosan — *Verne Gyula!*
Annak sincs semmi értelme,
hogy az *Eiffel-tornyot*, ame-
lyet nálunk emberemlékezet
óta mindenki „efjel”-nek
mond, elkezdjük tudátlósan
„efel”-toronyként emlegetni,
csak azért, mert maguk a
franciák így ejtik ki építő-
jének nevét. Tekintsük eze-
ket a „verne”- és „efjel”-féle
névformákat annak, amik:
tisztas nyelvű kövületeknek.
(Ilyesmi más nyelvekben is
bőven akad.)

Ami pedig a többi, ma
még bizonytalan kiejtésű
idegen nevet illeti: igazod-
junk az eredetihez, de ne
próbáljuk mindenáron utá-
nozni! Nyilvánvaló művel-
tenség lenne például a fran-
cia, *Chabrol* nevet — egy vi-
lághírű filmrendező nevét —
„sabrol” helyett „kabol”-
nak vagy (angol névnek vél-
ve) „csebol”-nak ejteni. De
abban már érthetően meg-
oszlanak a vélemények, hogy
mondjuk *Porto, Utrecht* vagy
Göteborg említésekor melyik
névforma a helyesebb: az-e,
amelyet megszoktunk, bár
tudjuk róla, hogy többé-
kevésbé eltér az ottaniaké
kiejtésétől; vagy az, amelyet
az onnan hazatérő szakem-
berek, olykor turisták hoz-
nak magukkal, jólétesültsé-
güket fitogtatva? Tehát „por-
tó” vagy „portu”, „utrecht”
vagy „ütrecht”, „göteborg”
vagy „jőteborj”? Szerintem
magyar beszédben sem kifogá-
solható az utóbbi típusú,
pontosabb ejtés; de — és ezt
nagyon fontosnak tartom!
— semmiképp se intsük le,
javítsuk ki azt, aki „portó”-t,
„utrecht”-et, „göteborg”-ot
„mer” mondani. Álljunk el-
len a sznobizmus terrorjá-
nak, ne tegyük kötelezővé a
„jőteborj”-féle ejtést! Az
idő majd úgyszólván eldönti,
melyik változat kerekedik felül.

Kemény Gábor

NYELVÜNK JÁTÉKAI

Pontozó

A pontozó új feladatai

Először is az idei 2. szá-
munkban közölt feladványok
helyes megoldását adjuk
meg:

I. Szótagjáték. 1. Ha-
misító 2. Tekinthező 3. Meg-
felelő

II. Eszperente lec-
ke 1. Menyecske 2. Szeren-
cse 3. Elmereng 4. Gesztenye

III. Félreértelmezett
szólások: 1. Veszi a la-
pót 2. Itatja az egereket 3.
Csapja a szelet 4. Színt vall
5. Rázza a rongyot 6. Nem
hajt a tatár

IV. Nyelvörködés. A
munkaügyi osztályon (kis
kezdőbetűvel) *napról napra*
(kötőjel nélkül) romlott a
hangulat. *Mindinkább érez-
hetővé* (vagy: *Mind érezhe-
tőbbé*) vált, hogy a (ide
szükséges a névelő, hiszen
nem a mellette álló tulaj-
donnévhez, hanem az *ellen-
tettek* szóhoz tartozik!) Laka-
tos és Németh közti *személyi*
(nem pedig *perszonális*) el-
lentéteket a *számos békélte-
tő megbeszélés sem képes*
megszüntetni (a *számos jel-
zett szava csak egyes számú*
lehet).

V. Himfy igazsága.
Az a nyelv egy nemzetnek,
ami a napfény az eleven vi-
lágnak.

Azok közül, akik a rejtvé-
nyeket helyesen oldották
meg, a következők nyertek
száz forint értékű könyvutal-
ványt: Buda Péter, Szurdok-
püspöki, Táncsics út 28.
(3064); Ferenczi Istvánné,
Kecskemét, Gózhajó u. 3. II.
6. (6000); Kalmár Géza, Bu-
dapest, Állomás u. 20. I. 15.
(1102); Marton Zsolt, Maglód,
Kossuth Lajos út 76. (2234);
Morvai Imre, Rózsaszentmár-
ton, Apci út 8. (3033); Pet-
róczy Sándorné, Hódmezővá-
sárhely, Városház u. 2. (6800);
Réz Mihályné, Budapest, Bul-
csú u. 18. I. 5. (1134); Szabó
Gáborné, Orfű, Kossuth La-
jos u. 19. (7677); Szerényi
Antalné, Budapest, Rozs u.
11. (1045); Tapodi Katalin,
Kecskemét, Huszár u. 2.
(6000).

I. Két szóhoz egy jel-
ző. Érdekes nyelvi játékra
ad módot nyelvünknek az a
sajátsága, hogy ugyanaz a
jelző egymással csöppet sem
rokon fogalmakhoz, illetve
szavakhoz is hozzákapcsoló-
dhat, akár jelzőként, akár
összetételei előtagként. Ki
gondolná pl., hogy az *orvos-
ság* és a *gém* kapcsolatba
hozható egymással? Pedig
így van, hiszen mind a ket-
tő lehet *kanalas!* Rejtvé-
nyünkben tizenöt olyan szó-
párt sorolunk fel, amelyek
tagjai jelentésükben megle-
hetősen távol állnak egymás-
tól. Tessék megkeresni mind-
egyik szópárhoz azt a jel-
zőt, amelyik kapcsolatot te-
remt a tagok között! (Meg-
fejtése szavanként 1, össz-
esen 15 pont.)

1. Nyárfa és csárdás
2. Ablak és szerencse
3. Bolond és kolbász
4. Ceruza és észjárás
5. Szoknya és káposzta
6. Mandula és pohár
7. Szoba és retek
8. Valuta és tojás
9. Eső és bot
10. Nyolcas és borogatás
11. Perc és bankó
12. Sav és gúny
13. Hús és ulti
14. Álom és szalámi
15. Kemence és pacsirta

II. Állati! Akj nyersen,
hangosan bolondozik, arra
azt szokás mondani: *marhás-
kodik*. Mint példánk is mu-
tatja, olyan igét használtunk,
amelyben egy állatnév szere-
pel. Tessék a következő meg-
határozásokra is egy-egy „ál-
lati” igét keresni! (A feladat
megoldása szavanként 2, öz-
szesen 24 pont.)

1. Kicsinyesen akadékos-
kodik
2. Elzsibbad, megmereve-
dik (a lába)
3. Tekervényes vonalban
halad, kanyarog
4. Udvarlóként forgolódik
körülvölte
5. Elcsen, elemel
6. Egész testével ráneheze-
dik
7. Csámpásan jár
8. Komikus hatást keltve
utánoz

9. Betegen, szomorúan
gunnyaszt
10. Cifra ruhában tetszeleg
11. Lassan, pepecselve ké-
szülődik
12. Bemagolt szöveget gé-
piesen ismételtet

**III. Tíz tárgyat keres-
sünk!** Nem nyelvtani tár-
gyat, azaz Kit? Mit? kérdé-
re felelő mondatrészt, még
csak nem is tantárgyat, ha-
nem bizonyos kézzelfogható
dolgokat: eszközöket, hasz-
nálati vagy élvezeti cikkeket
stb. Hogy mi ez a tíz tárgy,
azt olvasóink akkor tudhat-
ják meg, ha az itt betűrend-
ben felsorolt húsz szótöredé-
ket a hiányzó részek pótlá-
sával értelmes szavakká egé-
szítik ki. De nem akárhogyan
ám! A pontok helyében min-
denütt csak olyan betűsört
szabad beírni, amely önma-
gában is értelmes szó, ugyan-
is ezek a beírt részek a mi
keresett tárgyaink. Bár csak
tíz tárgyat keresünk, húsz ki-
egészítendő szavunk van,
azaz mindegyik tárgy nevét
kétszer kell felhasználni.
Ugye ezek után nem ördön-
gösség megoldani a feladatot,
azaz megtalálni s betűrend-
be szedve beküldeni a tíz
tárgynevet? Vigyázat! A
pontok száma nem okvetle-
nül egyezik meg a beírandó
betűk számával! (Megfejtése
tárgyanként 2, összesen 20
pont.)

B.....zik
Bel.....ket
Borz.....s
Bú.....karó
Ce.....s
El.....tott
Emb.....mény
Hab.....ta
Irg.....z
Ka.....or
Kan.....ap
Kán.....nító
Kop.....szeg
L.....nya
Mag.....ás
Mun.....d
Parla.....r
Pi.....odik
Sz.....nár
Vár.....ony

IV. Talányos lány.

Ha a cím első szavát beír-
nánk a mellékelt ábrába, kö-
zépen, a két vastagított von-
al között címünk második
szava válna olvashatóvá. Ha-
sonló kilenc szóval kell ki-
tölteni a négyzet vízszintes
sorait. Helyes megoldás ese-
tén a belső (négybetűs, pon-
tosabban négy betűjegyből
álló) szavak első betűiből
függőlegesen egy idegen ere-
detű, de nálunk is használa-
tos szó olvasható össze. Meg-
fejtésül — 15 pontért — elég
csupán ezt beküldeni!

A meghatározásokban A)
alatt a nyolcbetűs szót adjuk
meg, B) alatt a benne meg-
bújó négybetűset.

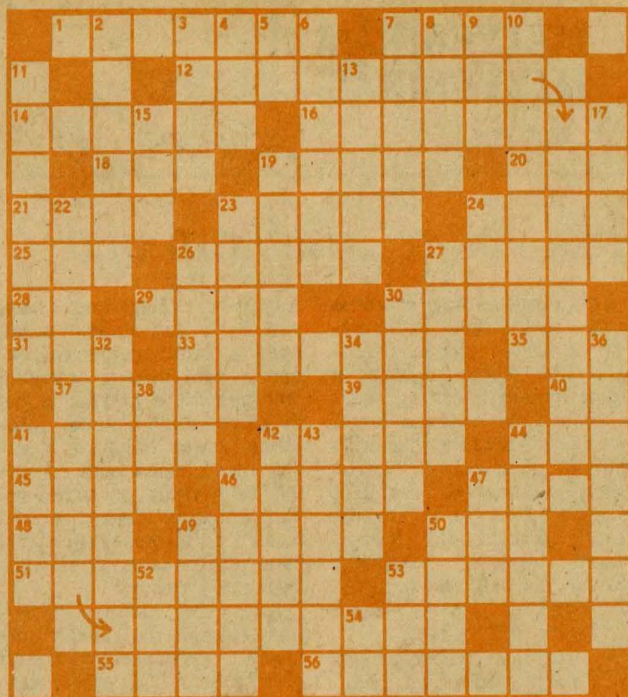
1. A) Csótészta
B) Szőlőtámaszték
2. A) Hó vagy eső
B) Csökken a szintje
3. A) Hazafi
B) Háromtagú zenekar
4. A) Dacos
B) Vágja a búzát
5. A) Légnemű anyag
kavargó tömege
B) Apró kártevő
6. A) Értékes időmérő
B) Idős néni
7. A) Koldus
B) Mitikus történet
8. A) Ez van, amikor
minden sokba kerül
B) Falusi edénytartó eszköz
9. A) Hangszeres műsorda-
rab
B) Halk zörej

V. Mi a nyelv? Fábry
Zoltánnak, a jeles szlovákiai
írónak a nyelvről szóló meg-
állapítását rejtettük el ke-
resztrejtvényünk fő soraiban.
(Megfejtése 25 pont.)

A megoldásokat a lap szer-
kesztőségének címére kell
beküldeni 1982. február.
15-ig. A borítékra tessék rá-
írni: Pontozó!

Jó megfejtést, kellemes és
hasznos időtöltést kívánunk
a szerzők:

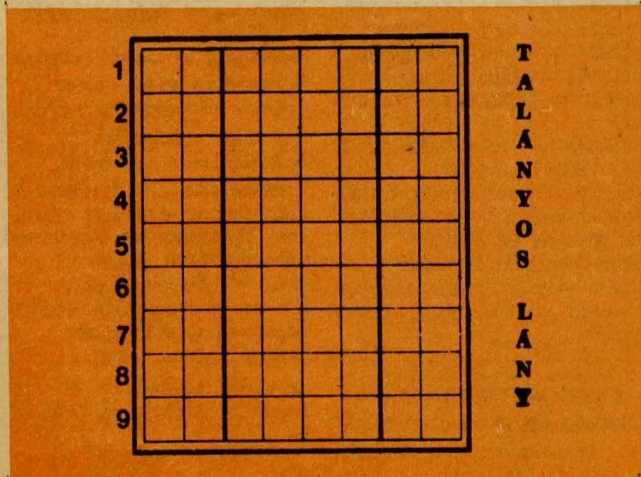
Borbély Károly (5.)
Grétsy László (3.)
Filó Katalin (2.)
Kun Erzsébet (1., 4.)

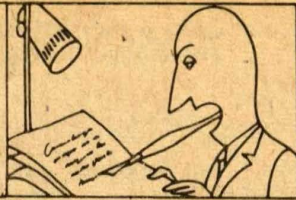
MI A NYELV?

VÍZSZINTES: 1. Az olasz reneszánsz sokoldalú tudósa,
a valószínűségszámítás első kutatója. 7. Az Európai Labda-
rúgó Szövetség ismert idegen rövidítése. 12. A megállapítás
első része (zárt betű: R). 14. Ogörög tartomány, lakói finom
szellemességükről váltak híressé. 16. Kigondol. 18. A római
légiók kisebb egysége volt. 19. Küssé pisze. 20. „... is ember”
(Csurka István könyve). 21. Kivágott fa hengeres törzse. 23.
Kortárs lapszerkesztő (Béla). 24. Talajjavításhoz használt
alagsó. 25. Jelt ad. 26. ...-Royce (gépkocsimárka). 27. Mű-
emlékekben gazdag toscanai város. 28. Nemzetközi, röv. 29.
„Kelet...” (Móricz Zsigmond szerkesztette lap). 30. A fa
része. 31. Veszprém megyei falu. 33. Nagykunsági, nyaraló
jellegű község, vadkörtefáinak őseiről már Anonymus is írt.
35. Gazdasági növény. 37. Peres ügyben szemben álló sze-
mélyek. 39. E kódexben található a Halotti Beszéd. 40. Múlt
századi orosz festő. 41. Kiváló énekes (György). 42. Kéz-
jeggyével ellát. 44. Iratkapocs. 45. Megretten. 46. Eszméletlen.
47. Operettszerző (Leo). 48. Be kell kötözni! 49. A ballada-
költészet mestere. 50. Só, latinul. 51. A lottózáshoz és a totó-
záshoz nélkülözhetetlen. 53. Elszigetel. 55. Női név. 56. Sebe-
sen.

FÜGGŐLEGES: 2. Katonai szövetség az első világhábo-
rúban. 3. Kis súly. 4. Török katonai rang volt. 5. Az egyik
égtáj rövidítése. 6. Az „Amerikai Elektra” c. dráma írója.
7. Sinclair, amerikai író személyneve. 8. Község Salgótarján
mellett. 9. ... Elise (Beethoven híres zongoradarabja). 10.
Vízfestmény. 11. Felgombolyított fonal. 13. Nagyon idős korú.
15. Nyírségi község. 17. Övezet. 19. Arányosan kettéosztott.
22. A megállapítás befejezése (zárt betű: É). 23. Elhasználó-
dik, viseltessé válik. 24. Római 549-es. 26. Sült tészta. 27.
Indiai egyetemi város. 30. Görget. 32. Indonéz sziget. 34. Ten-
gerparti jelenség. 36. „Szerte nézett s ... honját e hazában”
(idézet a Hímnuszából). 38. A függ. 24. sz. sor betűi keverve.
41. Londoni kisasszony. 42. Mondatrész. 43. Tartalmi fon-
tosság. 44. Ókori római tartomány, zömmel a mai Francia-
ország területén. 46. Küzdőtér. 47. Az ENSZ egyik szerveze-
tének idegen rövidítése. 49. Ünnepelesen beiktat. 50. Min-
den tornaeszköz is ez. 52. Szomszédos állam pénze, gyakran
felbukkanó, de pontatlan formában. 53. Andric. Nobel-díjas
jugoszláviai író személyneve. 54. Kettős betű.

HELYESÍRÁS! HELYESÍRÁS!

Hol van a „kislábam ujja”?

Ez a kérdés jutott eszembe egyik hivatalunk közlönyének olvasása közben. Nemcsak hivatalból olvasom a lapot, hanem azért is, mert — többszörös nagyapa lévén — közelről érint a gyermekholmik „ármozgása”. (Most megtudták, melyik hivatalról van szó!) De nem az árakról akarok panaszkodni, hanem valami másról, mégpedig azoknak az árúknak a nevé-ről, amelyek ára egyszerre oly fontos lett nekem.

A hivatalos árközlésekben ilyen megnevezésekkel találkozom: *bébi száras cipő, csecsemő szintetikus cipő, csecsemő pamut rékli, csecsemő szintetikus háromrészes garnitúra* stb. Mintha valami baj lenne ezekkel a megnevezésekkel! De mi? A helyesírás? Van itt bizony helyesírási hiba is. A *pamutrékli* például egybeírható, hiszen a két szótagú anyagnévi jelzőt (*pamut*), ha utána egyszerű szó (*rékli*) következik, egybeírjuk a jelzett szóval. De egybeírható velük a *csecsemő* szó is, hiszen ez jelöletlen birtokos jelzős viszonyban van a *pamutrékli*-vel (ti. a *csecsemő*nek a *pamutréklije*). Mivel így egy kicsit hosszú az összetétel (három szóból áll, és hat szótagot meghalad), kötőjellel kell tagolnunk. Helyesen tehát így írjuk le: *csecsemő-pamutrékli*. De ha így már jó, miért érdemes szóba hozni az egészet?

Mert valami még hibázik. Akadhatna valaki, aki példánkon felbuzdulva a *csecsemő szintetikus háromrészes garnitúra* megnevezést így írná le: *csecsemőszintetikus-háromrészesgarnitúra*, vagy esetleg tenne bele még egy kötőjelet. Ez azonban sehogy sem jó. Nemcsak a helyes-

írással és főleg nem azzal van itt a baj, hanem azzal, hogy a fenti megnevezésekben a *bébi* meg a *csecsemő* szó nem áll a helyén. A *bébi száras cipő* ugyanis valójában *száras bécipő*, s ennek megfelelően nem *csecsemő szintetikus garnitúra*-val van dolgunk, hanem *szintetikus csecsemőgarnitúra*-val meg *háromrészes szintetikus csecsemőgarnitúra*-val.

Ha ez igaz, akkor a helyesírási szempontból jónak minősülő *csecsemő-pamutrékli* is jobb lesz így; *pamut csecsemőrékli*. Ugyanígy jobb a *csecsemő kapucnis totyogó* és a *csecsemő kétrészes tipegő* helyett is a *kapucnis csecsemőtotyogó* meg a *kétrészes csecsemőtipegő*, vagy a *csecsemő pamut rövid ujjú kising* helyett a *rövid ujjú pamut csecsemőing*. (Sőt az se lenne baj, ha a *csecsemő* szó elmaradna, hiszen *tipegőt*, *totyogót* a *csecsemőkön* kívül más aligha hord.)

Persze, nehogy komolyan vegye valaki a célzást a nagyapákra, mert más foglalkozásúak is élvezhetik ugyanezt a feje tetejére állított — és ezért helyesírási szempontból is megoldhatatlan — megnevezési módot. A nyúlászok például vásárolhatnak *anyanyúl 6 férőhelyes nyúlketrec*-et *hat férőhelyes anyanyúlketrec* helyett, a házépítők *fa nyílászáró szerkezet*-et *nyílászáró faszervezet*-et, a vendéglők újdonsült bérlői és berendezői pedig *fajansz vendéglátó-ipari dísztárgyakat* *vendéglátó-ipari fajansz dísztárgy*-ak helyett.

Nem tudom, milyen észjárás tükröz ez a megnevezési mód, de általánosnak mondható. Ugyanis mindegyik megnevezés más-más vállaltól származik (ami menti a hivatalos lap szerkesztőit). Úgy látszik ez is benne van a levegőben. Mégpedig annyira, hogy legutóbb, amikor a kisunokám keserves sírására felfigyelve megkérdeztem, mi baja, így felelt: „Megütöttem a kislábam ujját.” Kijavítottam: „A lábád kisujját”, de nem állítottam érte sarokba, a nagymama úgyis engem szidott volna meg. Elgondolkodtam:

Nálunk mindenkinek van nagymamája.

Pusztai István

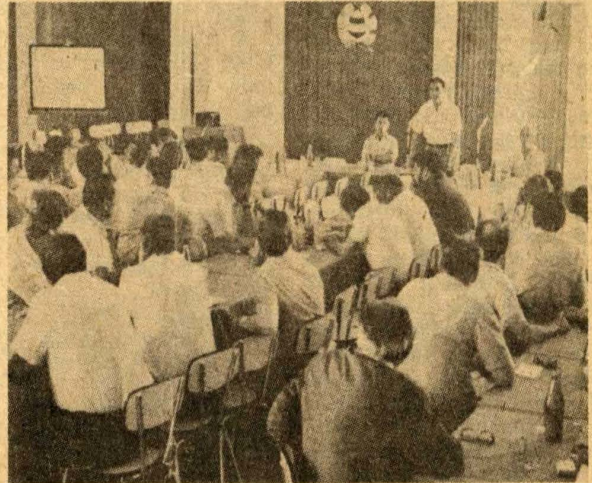
ÉBER SZEMMEL, FÜLLEL

„Allati!”

Mitrovics Ferencné (71144 Decs, 19-es utca 1.) véleménye szerint nem egészen egyértelmű ez — a Tolna megyei Népiújság 1981. jún. 11-i számában látható — képcím:

Állatorvosok a vágóhídon

Ki gondolná, hogy ehhez a címhez az alábbi békés kép tartozik?

Amit sokan elhibáznak...

Sokszor egy hang, egy betű megváltoztatja a szó értelmét. Figyeljük meg a következő mondatokat! — *Egyelőre* nem mondhatok többet. A varrónó *egyenlőre* szabta az anyagot. — A kiemelt szavak jelentése: az első mondatban *most*, pillanatnyilag’ (Most nem mondhatok többet); a második mondatban *egyformára*, egyenlő darabokra’ (A var-

rónó egyformára szabta az anyagot).

Sajnos, sokszor hallani és látni ezeket a szavakat megcserélt értelemben, pedig nemcsak egy kis kiejtési botlásról, illetőleg holmi ártatlan betűtűvesztésről van ilyenkor szó, hanem értelemzavaró nyelvi hibáról. Az ilyenfajta szavakból közlünk most egy csokorra való.

érem = kitüntetésül, díj
adott felírtos fémkorong
fáradtság = tevékenység, munka
gazdaság = termelőegység
helység = falu, város
jártas = tapasztalt, gyakorlott
keletlen = nem kelt meg (pl. tézsta)
másolat = szövegnek, ábrának, műalkotásnak másolással készült példánya
okol = hibáztat valakit
szinte = csaknem, majdnem
tanúság = bizonyosság, bizonyíték.

érme = fém pénzdarab vagy helyette használt fémkorong
fáradtság = fáradt állapot

gazdagság = bőség, vagyon
helyiség = szoba, terem
jártatos = bejáratos valahova, valahol ismerős
kelletlen = nem kívánt, kényszeredett, kedvetlen
másodlat = elveszett okiratnak második, az eredetivel azonos értékű példánya
okoz = előidéző valamit
szintén = hasonlóan, éppúgy
tanultság = képzettség.

A sort folytathatnánk, de a *tanultság* (= okulás) ennyiből is levonható: vigyázzunk

szavaink formájára és jelentésére szóban is, írásban is!

Székely Imre

Egy kis szomszédolás Csehországban

A cseh nyelv a szláv nyelvek nyugati csoportjába tartozik. A szlovák áll hozzá a legközelebb, de korántsem azonos vele. (Valamiféle egységes „csehszlovák nyelv”-ről tehát nem lehet beszélni!)

Az irodalmi cseh nyelvnek öt magánhangzója van: *a, e, i, o, u*; ezek hosszúak is lehetnek. A szavak jelentése gyakran aszerint más, hogy a magánhangzó rövid vagy hosszú bennük: *rada* (=tanács) *ráda* (=örülök); *slibuji* (=igérek), *slibuji* (=ígérik); stb. Ezért a magánhangzók hosszúsága a csehben (miként a magyarban is; vö. *szeles—szelés—széles*) nagyon fontos. Az írásban a hosszúságot vesszővel: az *u* esetében pedig (bizonyos szabályok szerint) mind vesszővel, mind pedig *u* fölé írt karikával jelölhetjük: *Ústí nad Labem*. (e. úsztví ...). *Havličkův Brod* (e. havlicskúv ...) stb.

A magánhangzók közül a rövid *a*-t a palóc nyelvírársbeli *a*-hoz hasonlóan eíthetik: *Adam, Jan* stb.

Az egyszerű magánhangzókön kívül az irodalmi csehben van egy kettős magánhangzó, az *ou—* is. Ennek eítése: telies *o*+rövid *u*, néha alig hallható *u*: *Louny* (e. louni), *Olomouc* (e. olomouc) stb.

Mind a „lág” *i, í*, mind a „kemény” *u, ú* ugyanazt a hangot jelölik, mint a magyar *i, í*. — Az *i, í*, ha *d, t, n* után áll, meglágyítja a más-salhangzót, mellet *qui, tui, nui*-nek kell eíteni: *Ústí nad Labem* (e. úsztví ...). *Rakovník* (e. rakovnyík) stb.

Csak az idegen eredetű szavak kivételek: *diktatura, nikotin* stb. Ezekben nem következik be a lágyulás. —

Az *u, ú* soha nem lágyítja a megelőző mássalhangzót, ezért nevezzük az *i*-vel szemben kemény *i*-nek: *Karlovy Vary* (e. karlovi vari), *Komenský* (e. komenszki), *Nýrsko* (e. nirszko) stb.

A kis ékkel (hacsekkal) ellátott *ě* betű (a „jaty”) nem külön magánhangzó iele, hanem csak a *dě, tě, ně* szótagok lágyágát mutatja, amit másutt a *d', t', ň* betű ielez. Kieitésük mindkét esetben *gy, ty, ny*: *Lázně* (e. láznye), *Plzeň*; *Poděbrád* (e. pogvebrád), *Horazdovice* (e. horazgovice); *Vítězslav* (e. vítvepszláv), *Klet'* (e. kletv): stb.

A *b, f, p, v* után a *ě* két hangot (*i+e*) jelöl: kiejtése *bje, fje, pje, vje*: *Soběslav* (e. szobjeszlav), *fěrtoch* (e. fiertoh), *pět* (e. pjet), *věc* (e. vjec stb.) — A *mě* hangkapcsolatot három hanggal (*m+ny+e*) ejtjük ki: *Litomyšl* (e. litomjerszice).

A *mi s* hangunk iele a csehben *š*: *Hášek* (e. hásek), *Škoda* (e. skoda); a *mi sz* hangunké pedig *s*: *Lestkov* (e. lesztkov), *Smetana* (e. szmetana): stb.

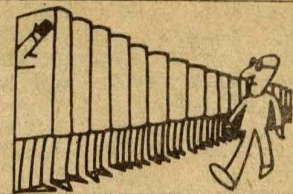
A *cs* és a *zs* hangot a cseh helvészírásban *č*, ill. *ž* jelöli: *Čapek* (e. csapek), *České Budějovice* (e. cseszke bugejovice); *Žižka* (e. ziszzka): stb.

A cseh nyelvnek két olyan mássalhangzója van, amely a magyarból teljesen hiányzik: az *evik* a *ch*, a másik a *ř*. — A *ch* kb. a magyar „ihlet” szóban eített éles *h*-nak felel meg. A *h*-val szemben ennek gyakran ielentésmegkülönböztető szerepe van: *hladný* (=éhes), *chladný* (=hűvös). — Az *ř*-et többé-kevésbé egy nagyon rövid *r* és egy *zs* olvan kapcsolataként iellemezhetnénk, amelvben a két hangot nem lehet elválasztani egymástól: *Mi magyarok a ř-t rzs-nek szoktuk eíteni*; tehát *Dvořák* (e. dvorzák), *Jiří* (e. jirzsi) *Kateřina* (e. katerzsina).

Meg kell emlékezni még a hangsúlvról is, amelv a csehben a szó első szótagián van, mint a magyarban.

Benedek Zsuzsa

SZEMLE

Hungarológia

1981 nyarán egymást érték a magyarságismeret és az anyanyelvi művelődés tárgykörében rendezett tudományos tanácskozások. A IV. Anyanyelvi Konferenciához, amelyről röviden már beszámoltunk, és amelynek jelentőségéről e lapszámunkban is szólnak, szinté kapcsolódott a Hungarológiai Kongresszus, az 1977-ben alakult Nemzetközi Magyar Filológiai Társaság első nagy seregszemléje.

Annak a törekvésnek és programnak nemzetközi méretű újjáéledése ez, amelyet az Ortutay Gyula alapította Magyarságtudomány című folyóirat hirdetett meg 1935-ben. Felöleli és összefogja mindazokat a tudományokat, amelyek a magyarság önismeretét, etnikai tudatát szolgálják; nyelvészet, irodalomtudomány, néprajz (művelődés)történelem, kibővülve a szociológia, embertan, zene-tudomány, néprajz, (művelőkörével, a Duna-táji kapcsolatok vizsgálatával, valamint a diaszpóra- és emigrációkutatással.

A világszerte növekvő érdeklődés a Társaság létrejöttének alapja és igazolója: 23 ország 77 egyetemén foglalkoznak magyarságtudománnyal, 150 külföldi vett részt a kongresszuson, amelynek nemzetközi jellegével éppen nem állt ellentétben, hogy hivatalos nyelve a magyar volt, s nem keltett csodálkozást, amikor például egy japán és egy szovjet tudós magyarul beszélgetett.

A kongresszus egyik fő tárgykörét azok az előadások adták, amelyek beszámoltak a magyar nyelv és filológia külföldi felsőfokú oktatásának helyzetéről és távlatairól. A társaság tevékenységét szolgáló tervek: a Hungarológiai Értesítő mellett egy idegen nyelvű folyóirat és a világnyelveken alapvető összefoglalást nyújtó Magyarságtudományi Kézikönyv.

Nagyszámú magyarság él Észak-Amerikában, s ma már az ottani kormányzatok is fontosnak tartják és segítik a különféle népcsoportok etnikai tudatának, nemzeti

műveltségének és anyanyelvének megőrzését, fejlesztését. Így alakult ki a magyarságtudományi kutatás műhelye, amely együttműködést keres hazai szakkörökkel. Nyáron tartották Budapesten a magyar—amerikai folklórkonferenciát az USA-ban és Kanadában élő magyar csoportok sajátos „amerikai—magyar” nemzeti tudatáról, hagyományörzéséről, s hogy milyen módjai vannak népiségük megővésének.

Vándorének

Az Anyanyelvi Konferenciához és a Hungarológiai Kongresszushoz stílusosan időzítve jelent meg a Szépirodalmi Kiadónál, Beládi Miklós szerkesztésében, a Vándorének című kötet, nyugat-európai és tengerentúli magyar költők antológiája. A magyar olvasó ebből kaphat először összefoglaló képet a mintegy három évtizedes, élő, létező „nyugati” magyar költészetről.

Irodalmunk „ötágú sippjának” (Ilyés Gyula) nálunk alig ismert dalmát szövegeit meg e kötet. Szokatlan hang, amely a hagyományos formákban is elüt hazai költőinktől. Idegen nevek sokasága jelzi a nagyvilág kitaruló tágasságát s a világlátás élménygazdagságát, de mellettük az itthoni tájak és ifjúkori emlékek sűrű felvillanása a „hűtlen hűség” fojtott fájaldalmú, szemérmes vallomását súgja. A szabadasszociációs prózaverseken s a szélsőséges modernizmus tipográfiai és grafikai furcsaságain túl azonban két jellemző vonás mutatja, hogy e különös hangú költészet mégis a miénk, az egyetemes magyarságé: nevek, ajánlások, idézetek és utalások kapcsolják e verseket és költőiket szellemi hagyomány-örökségünkhöz és irodalmunk folyamatosságába, s ami győzelmesen sugárzik e kötetből: a szülőhazájukból kiszakadt költők töretlenül, sőt gazdagítva örökévtizedek múltán is anyanyelvüket. Ez a fő megtartó erő számukra, hozzá menekül-

nek a süket és néma környezetben, vele társalognak, játszanak, s így ébrednek rá rejtett összefüggéseire, titkaira és lehetőségeire. Csábító alkalom a költőknek, hogy új hangokat és kifejezési változatokat próbáljanak kicsiholni belőle. Merész példájuk figyelemre méltó, sőt ösztönző és termékenyítő is lehet.

Magyar költészet a szomszédban

Az antológiának mintegy kiegészítéseként tartották a gyulai várszínházban a

Ferenczy Géza: Magyarán

TANKÖNYVKIADÓ, 1980.

Ferenczy Géza (1902—1974) a magyar nyelvvelés egyik legkiválóbb szakembere volt. Munkásságát, törekvéseit eddig csak elszórt cikkek, tanulmányok, előadásszövegek tömegéből ismerhettük. Ezért is örülhetünk a fenti kötet megjelenésének, *Elekfi* László példamutató szerkesztői vállalkozásának.

A gyűjtemény számos nyelvészleleti, nyelvhelyességi, helyesírási kérdésre ad választ. A cím (Magyarán) jelentését („világosan, érthetően, őszintén) maga a szerző fejtette ki egyik érdekes cikkében. Ferenczy nyelvészlelete, állásfoglalása az 1930-as évektől a 70-es évekig rendkívül sokat fejlődött. A kezdetben személyesebb, keményebb, harcosabb hangvételt egyre inkább a megfontoltabb, türelmesebb, pedagógikusabb állásfoglalás váltotta fel. Mesterének, nyelvvelő példaképének Arany Jánost és Kosztolányit tekinthetjük, a kortársak közül pedig elsősorban Nagy J. Béla volt rá hatással.

A nyelvről és a nyelvvelésről vallott nézeteit hűen tükrözik a *Nyelvvelés-*

szomszéd országok magyar költészetének ünnepe. A műsört Ilia Mihály állította össze, s az egyaránt tükrözte a magyar anyanyelv egyetemes ihlető és összefogó erejét s irodalmunknak a határokon átható egységét. E kezdeményezés sugallja a gondolatot: bár a romániai, jugoszláviai, szlovákiai és kárpátaljai magyar költészet eléggé — ha nem is egyformán — ismerjük (burgenlandi költőről nem is tudunk), érdemes volna róluk is összefoglaló képet adni a Vándorénekhez hasonló gyűjteményben.

K. M.

sünk és közönsége című fejezetbe felvett cikkei. Felfogásában a „pozitív nyelvvelés” nemcsak hibaigazítást, hanem nyelvfejlesztést is jelent. Különösen tanulságosak és meggyőzőek szómagyarázatai, szótörténeti vizsgálódásai. Józan szemléletét, mértéktartását mutatja az ikes igék ragozásával, az idegen szók használatával vagy éppen a nyelvi sovinizmus megítélésével kapcsolatos állásfoglalása. Cikkeire az állandó témaváltás, a műfaji felfrissülés és a társadalom igényeihez való igazodás jellemző. Az írások nyelve, stílusa is a tárgyhoz illő, világos, könnyed és élvezetes.

A posztumusz munka megjelentetése egy szerény, hangyaszorgalmú tudós életművének elismerése. Az igen gazdag anyagú, hasznos, gyakorlati nyelvhelyességi kézikönyv mindenképpen nyeresége szakirodalmunknak, és segítője az egyre szélesebb körű nyelvvelésnek. Abban a szellemben, ahogy mottója is hirdeti: „... tanultunk holtig magyarul!”

Fülöp Lajos

Társadalmi fejlődés és nyelvi magatartás

SZERKESZTETTE GRÉTSY LÁSZLÓ TIT 1981.

A magyar nyelv hetének központja 1981-ben ismét a kezdet színhelye, Budapest volt. A XV., jubiláris rendezvénysorozat tudományos ülésszak vezette be, a fenti időszerű témáról. Ennek anyaga — örvendetes gyorsasággal — most jelent meg. Óvári Miklósnak a kérdés fontosságát kiemelő megnyitóbeszédét, Illyés Gyulának a nyelvi műveltségért végzett

munka eredményeit méltató szavait és Benkő Lorándnak a nyelvvelés társadalmi feladatait elemző előadást bevezetőjét hat előadás szövege követi.

Eder Zoltán a társadalmi érintkezés mai nyelvi formáit tárgyalja, a megszólítás-köszönés bizonytalanságát és a terjedő tegezés hatását állítva középpontba, s keresi a társadalmi fejlődés-

nek és nyelvünk szellemének megfelelő egészséges kibontakozás lehetőségeit. — Grétsy László a nyelvvelő szemével vizsgálja az utóbbi évtizedek társadalmi átalakulásának hatását a nyelvi átrétegződésre. Kettős folyamat figyelhető meg: egyrészt a társadalmi rétegek közeledését és közvetlenebb érintkezését követő, valamint a nyelvjárások kopása, szürkülése folytán bekövetkező egységesülés, másrészt a szaknyelvek és szakmai zsargonok eluralkodásával a nyelvhasználat szakadékos szétválása. Társadalmi és nyelvvelői feladat tehát, hogy a fejlődés főirányát zavaró tényezőket és hatásokat kiküszöböljük vagy semlegesítsük. — Károly Sándor a korstílusnak napjaink nyelvhasználatában való érvényesülésével foglalkozik, szépirodalmi vonatkozásban, főként Musil osztrák írónak A tulajdonságok nélküli ember c. regénye alapján. Megállapítja, hogy az érzelmi siváróság, az őszinteség hiánya és az elidegenedés a nyelv szegényedésében is megnyilvánul. — E témához kapcsolódik Lőrincze Lajosnak az izléstükrözésről és -formálásról szóló tanulmánya. A társas érintkezés szabados hangja, az elharapózott „természetesség”, illetve durvaság el-

len sokan tiltakoznak; ezzel szemben az írók és színházi emberek magyarázattal próbálkoznak. Lőrincze áttekintheti a régóta zajló vitát, és tapasztalatos tárgyilagossággal próbálja álláspontját megfogalmazni: hatásvadászó öncélúság helyett a szükség, művészi hitelesség, stílusérzék legyen a mérték. — De-me László átfogó távlatot ad a tanácskozás tárgykörének: anyanyelv és hazafiság kapcsolatában igyekszik megfigyelni azt a sajátos látás-és gondolkodásmódot, mely nyelvünkben tükröződik. E szemléleti alap határozza meg az önkifejtés eszközeit és a közösségi magatartásformák nyelvi kifejezését. — Végül Szépe György a jövő felé tekint: milyen legyen a nyelvi műveltség modellje a harmadik évezred küszöbén? Az anyanyelvi nevelésnek olyan érzéket és érzékenységet kell ébresztenie az emberekben, hogy tudják: nemcsak önmagukat alakítják, hanem a társadalmat s ezzel együtt a nyelvet is.

Nyelv és magatartás vizsgálatának tanulsága, hogy a kettő szoros kölcsönhatásban áll. E sok irányban hasznosítható eredményen kívül a tanulmányokban felhalmozott szakirodalom növeli a gyűjtemény értékét.

Kovalovszky Miklós

Ódor László: Balázs beszélni tanul

MINERVA, 1980.

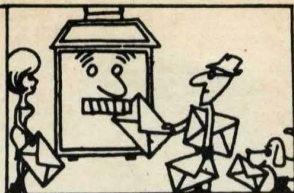
Új kötettel gyarapodott a gyermeki nyelv fejlődésével foglalkozó magyar kiadványok — egyébként ritka — sora. A „Balázs beszélni tanul” című munka a beszédfejlődést naplószerű feljegyzések alapján leíró művek típusába tartozik. Külön érdekessége, hogy a kisgyermekkori kétnyelvűség áll a középpontjában.

A könyv két fő részre oszlik. Az első, rövidebb rész az anyanyelv elsajátításának folyamatát ismerteti a gyermek két éves koráig. Kitér a hangadásnak és a megértésnek beszéd előtti fejlődésére, az egyszavas mondatok, majd a mondatalkotás és a nyelvtani alakok elsajátításának szakaszára, végül a mondatfűzés kérdéseire. A szerző alapállása nagyon rokonszenves: a kisgyermeket kezdettől emberszámba veszi a nyelvi fejlődés szempontjából is. Részletesen kirajzolódik művéből az a szerep, amelyet a család tagjai, mégpedig nemcsak a szülők, hanem a nagyszülők is betöltenek a gyermek nyelvének alakulásában.

A második, terjedelmesebb rész tárgya a kétnyelvűség. A második nyelv ebben az esetben a német. Ódor László részletesen írja le az idegen nyelvű környezet hatását az anyanyelvi beszédfejlődés útján már megindult két éves gyermekekre. Megfigyelései szerint a nyelvi környezet-változás nem hátráltatja az anyanyelvi fejlődést, hatása inkább pszichikai. Hangsúlyozza a korai idegnyelvtanulás előnyét: kisgyermekkorban ugyanis a nyelv és az egész viselkedés situációhoz van kötve, s ez a második nyelv elsajátítását az anyanyelv elsajátításához teszi hasonlóvá. A könyv a kétnyelvűségnek több fajtáját is tárgyalja.

Ódor László könyvét, amelyet vonzóvá tesz írói igényű stílusa is, ajánljuk mind a gyermek anyanyelvi fejlődése, mind a kétnyelvűség iránt érdeklődő szülőknek, pedagógusoknak, a nyelv kérdéseivel foglalkozó szakembereknek és mindenkinek, aki idegen nyelven tanít.

S. Meggyes Klára

Gönczi György — 1044 Budapest, Népsziget —, a MAHART Hajóajvító Üzem dolgozója többször vitázni kényszerül munkatársaival, akik „megszóliák” táinvelvi. nvirségi beszédmodiáért. Mi az igazság ebben a dologban? — kérdi.

Levele beszédes nélda abban a kérdésben, amelyet éppen lapunk 3. számában fejtetett Szabó József: Kell-e széovellnünk anvanvelviárásunkat? A válasz természetesen: nem! Olvan örökölt érték ez, amelvet meg kell öriznünk, mert szellemi és érzelmi kapcsolat szülöföldünkkel, s ezt nem szabad elszakítanunk. Munkatársainak többsége pesti, igyekszik hozzájuk illeszkedni viselkedésben, nyelvhasználatban. Ez utóbbi a legnehezebb, hiszen anyanyelvjárásunkat gyermekkorai beidegzésékként hordjuk magunkban. Így vannak ezzel a pestiek is, bár nem beszélnek nyelvjárásban. hanem azon a „pesti nyelven”, amely viszont a Nvirségben hangzanék idegenül. Bár a fővárosi emberek beszédmodia közelebb áll a köznyelvhez, nincs semmi okuk, hogy a „pesti nyelvet” magasabb rendűnek érezzék bármely nyelvjárásnál. Ezek a különbségek évszázadosak nyelvünkben, s ha elhalvánvulnak is, mert a nyelvjárások közelednek a köznyelv felé, sajátosságaik még sokáig megmaradnak. Ezt kell megérteniük pesti munkatársainak, még ha csodálkoznak is a „megyek nálatok” kifejezésen, amelvnek általános, tehát helvesnek tekintett formája: „megyek hozátok”. Tudomásul kell vennie, hogy más a köznyelv, mint a nyelvjárás, és a pesti környezetben isvekeznie kell alkalmazkodni, hogy ne támadion se kellemetlen zavar, se félreértés. Ez nem okozhat nehézséget, hiszen lényegében egy nyelvet beszélnek A helyzetet kölcsönös megértésére van tehát szükség. Ha pedig hazamegy faluiába, természetes, hogy úgy fogja ejteni a szót, amint gyermekkorában tanulta, s abban a környezetben szokásos. Ott az volna furcsa, ha „pestiesen” akarja beszélni.

Kovalovszky Miklós

Szabó József — 1091 Budapest, Üllői út 117. — fiúgvermeke részére a Sebastian férfiutónév anvakönyvi bejegyzésére kér javaslatot.

Sainos kérését nincs módunkban teljesíteni. Az érvevény anvakönyvi jogszabályok szerint magvar anvanvelvű szülők gvermeke részére nem lehet olvan idegen utónevet beiegezni, amelvnek van magvar megfelelője. Márpedig a Sebastian név lehet angol, bolgár, dán, spanyol, német, norvég vagy svéd, de az nem lehet vitás, hogy a magvar megfelelője *Sebestyén*, *Sebó*, esetleg: *Sebes*. Persze előfordul, hogy egy idegen utónév idegen alakban úira meghonosodik. Így lett a *Borbála* mellett anvakönyvezhető a *Barbara* is, az *Ilona* mellett a *Heléna* stb. Ezeket az Utónévkönyv tételesen megvizsgálta, és velük a névanyagot bővítette. A *Barbara* és *Heléna* azonban nem vehető egy kalap alá a *Sebastian*-nal. A *Barbara* és *Heléna* nevek ugyanis nem annvira idegenszerűek, ezért minősítették úgy őket, hogy a *Borbála* és az *Ilona* mellé fölvehető anvakönyvezhető névként. A párhuzamos meghonosodásra hadd említsük meg azt, hogy mennvire mást idéz fel a *Szép Ilona* és a *Szép Heléna*. A *Sebestyén* és a teljesen idegenszerű *Sebastian* azonban semmiképpen nem állítható ilvenformán egymás mellé. Gondoljunk csak arra, hogy mit szólnának *Fabiánsebestyén* csonegrádi község lakosai ahhoz, ha valaki a község nevé *Fabiano-sebastian*-ra kívánná „korszerűsíteni”.

Ladó János

Dr. Streitmann András — 5100 Jászberény, Sárkány u. 5. — az iránt érdeklődik, hogy a 'liliomfa' jelentésű *maqnólia* szót hogyan kell kiejteni és elválasztani.

A *maqnólia* növényvén P. Magnol (eitése: manvol) francia botanikus nevéből származik, s ennek megfelelően *manyólia* ejtése az általánosabb. A Magvar értelmező kéziszótár tanúsága szerint azonban a *maqnólia* eitésfoma is él, s ez sem hibáztatható. A szó elválasztása — a kiejtésbeli kettőség folytán — mind *maqnólia* (itt a *qn* mássalhangzókapcsolat egyetlen hangot,

ny-et jelöl!), mind pedig *maq-nólia* formában is elfogadható. Megiegezzük: véleményvünk szerint inkább a szó eredetének s az általánosabb kiejtésnek megfelelő *ma-qnólia* elválasztási formát érdemes népszerűsíteni.

T. Urbán Ilona

Alföldi Márta — 1146 Budapest, Thököly út 46. — elítéli a határozott névelő használatát az ilven mondatokban: „A Kossuth tér következik”.

Való igaz, hogy a földrajzi nevek egy része elé nem kell névelőt tennünk, ilven például a helységek, megyék, országok, tartományok, földrészek neve (ezek csak ielzős szerkezetben kapnak névelőt: a szép Budapest stb.). A folvók, tavak, tengerek, hegyek s egvéb földrajzi tulajdonnevek előtt többnvire kitesszük a határozott névelőt (a Hortobágy, a Duna stb.), az utcák, terrek neve pedig mindig névelős (a Petőfi utca, a Móricz Zsigmond körtér stb.), természetesen akkor, ha ezek a földrajzi nevek mondatban szerepelnek. Helvesen mondia tehát a metrószerevény vezetője két állomás között például ezt: „A Deák tér következik”, amikor pedig a szerevény befut az állomásra: „Deák tér”.

Felde Györgyi

Dr. Pál József — 1143 Budapest, Ilka u. 9. — napilapokból, folvóiratokból kiragadott részleteket idéz lelevelében. Úgy látjuk, mind olvanok, amelvkekben személynév névmás fordul elő állatra, dologra, növényre vonatkoztatva. Ezt a használatot lelvírónk helyteleníti.

Ennek a kérdésnek igen nagy irodalma van. Régióta él az a hiedelem, hogy az ő csak személyre vonatkozhat talán azért, mert a nyelvtanok személyes névmásnak nevezik. Sok neves nyelvészünk kimutatta már e nézet helytelenségét, a Magyar Nyelv, a Magyar Nyelvőr és más nyelvészeti kiadványok, valamint egyetemi tankönyvek, s nem utolsósorban A magvar nyelvet értelmező szótára számos régi és újabb irodalmi idézettel bizonyítják, hogy nemigen tesszünk különbséget embert, állatot és életelen dologot, tárgvat jelentő, ielölő szó között, midőn névmásainkhoz, személyes névmást helvettesítő határozószóinkhoz folyamodunk. Meghaladná e levél keretét, ha az említett művek idevágó fejezeteit, cikkeit mind ismertetni akarnánk, ezért csak Arany János műveiből idézünk két példát: „A libák kimentek az utcára,

eredi, haitsd be őket” (Viszszatekintés); „A cicus nem vétett: Én evém meg ő helyvette Reggel az ebédet” (A tudós macskája). Vagy Petőfitől: „...semmi boldandb Nincsen, mint az okos levelek, s én iszonyúképen Irtózom tőlök” (Levél Arany Jánoshoz).

Az persze más kérdés, mindig ki kell-e tennünk a névmást. Néha idegenszerűnek hat, például ebből a mondatból kihagynánk, mert fölösleges: „[A kísérleti edények a napkohó fókuszépületében vannak.] Állandóan hűteni kell őket, nehogy a bennük levő anyagokkal együtt [ők is] meolvadjanak.” Ebben a mondatban a szögletes zárójelbe tett rész fölösleges, sőt idegenszerű, tehát helytlen.

R. Lovas Gizella

Gaskó Dénes — 1082 Budapest, Hoch János u. 8. — a következő kérdéssel fordult hozzánk: ha *ház* szavunk finnugor eredetű, hogyan lehetséges, hogy majdnem azonos alakú a német *Haus* és az angol *house* szóval?

Először is le kell szögeznünk: a magvar *ház* szó valóban finnugor eredetű: ősi örökség a finnugor korból. A finnugor alapalak: *kota*, ebből alakult például az ugyancsak 'ház' jelentésű osztiák *kat*, a zürjén *ker-ka* 'ház, lakóház, szoba', a votják *kor-ka* 'ház', a finn *kota* 'kunyhó, főzőház', az észti *koda* 'ház, épület, nvári konvha' s a magvar *ház* szó is (eredetibb tóváltozata: *haz*-). Erre vonatkozólag pontos adatokat és felvilágosítást kaphatunk A magvar nyelv történeti-etimológiai szótára és A magvar nyelv finnugor elemei c. munkából (I. k. 76. ill.: II. k., 278. l.).

A német *Haus* és az angol *house* szóhoz való alaki hasonlóság nem mond ellent annak a ténvnek, hogy a magvar *ház* szó finnugor eredetű. Valamely szó eredetét, illetőleg idegen nyelvi megfelelőivel való rokonságát korántsem a hasonló hangalak, hanem a szavak, szóelemek egves hangjainak szabályos megfelelése dönti el. Azaz: az egves rokon nyelvekben az azonos — szókezdő, szóbelsei, szóvégi — helyzetben levő hangok azonos módon viselkednek, vagyis egy hangnak azonos (például szókezdő) helyzetben a rokon nyelvekben ugyanaz a hang felel meg. Például: a magvar szókezdő *h*-nak a finnugor nyelvekben szabályosan *k* (vagy a *k*-hoz közel álló zöngétlen X) felel meg.

T. Urbán Ilona

Fehér Miklósnak — 9024 Győr, Lenin út 45. — a *Solymár* helynév eredetére vonatkozó fejtételeivel kapcsolatosan a következőket mondhatjuk:

„*Solymár* község neve — valóban — azonos a *solymár* közszóval. (Mai nyelvünkben az -ász képzős *solymász* iáratos helvette.) Ez a foglalkozásnév azokat a királvi vagy főúri madarászokat illette, akik vadászólymok idomításával és vadászatra való felhasználásával foglalkoztak. Solymár község a nevét a királvi solymáraitól kapta, akiknek ez volt a lakóhelyük. Mivel Árpád-kori okleveles anagunk majdnem teljesen elbuztult, közelebbit erről nem tudunk mondani, de az biztos, hogy a község nevével *Salmar* formában már 1255-ben találkozhatunk.

Ladó János

Kovács Béla — 7623 Pécs, Megyeri út 68. — levelére válaszolva közöljük, hogy véleményünk szerint az „olyan technológiai folyamat, művelet, amelynek során hőkezelés hatására a nvers idomtestből kerámiai tulajdonságokkal rendelkező testet kapunk” jelentés kifejezésére használatos *keramizálás* szó ellen semmi kifogás nem emelhető. Hasonló képzésű szavunk igen sok van, mind a szaknyelvekben, mind a köznyelvben. Idézek néhányat: *archaizál, atomi-*

zál, parodizál, konkretizál, ionizál, normalizál, neutralizál, realizál, legalizál, privilegizál, sterilizál, motorizál, amerikanizál stb. stb. A *keramizálás* idegen szó ugyan, de olyan, amelyre valóban szükségünk van.

Grétsy László

Jancsó Kálmán — 1066 Budapest, Dessewffy u. 13. — azt kérdezi levelében, hogy milyen színű ló az *almásderes pejkó*.

A Biológiai lexikon szerint a lószínűk megjelölésére a magyar nyelv mintegy 300 szót használ. Az ön által említett *almásderes pejkó*ról a következőket mondhatjuk:

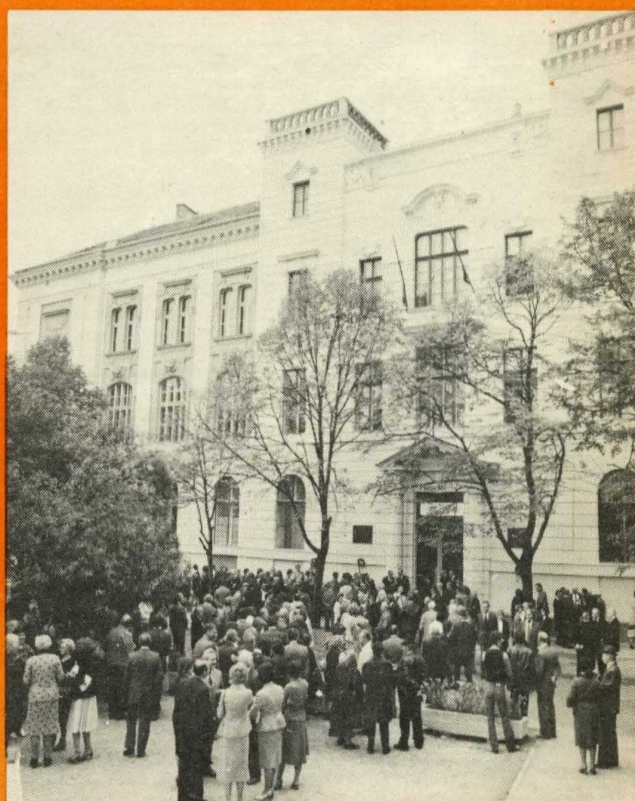
A *pej* szín azt jelenti, hogy a lovon a hosszú szőrök (vagyis a sörénve és a farka) és a lábvégek feketék, a fedőszőrök pedig különböző árnyalatúak. *Deres* (és pedig *pej, sárqa* és *fekete vasderes*) az a ló, amelyen a színes fedőszőrök között több-kevesebb fehér szőr van, a fei és a lábvégek kivételével. *Almásderes*nek pedig a kerek foltokkal tarkázott deres lovat nevezik. Tehát az *almásderes pejkó* olyan ló, amelynek a barnás árnyalatú szőrén kerek fehér foltok vannak, a sörénve, a farka és a lába vége pedig fekete.

Felde Györgyi

Patak és Pápa

Népünk két, 450 éve alapított dicső szellemi műhelyét köszöntötték a közelmúltban: a sárospataki és a pápai református kollégiumot. E lapszámunkban Ruffy Péter méltatja Patak és Pápa szerepét, megmutatva, mit jelentett e két Alma Mater léte, küzdelme, kitartása a magyarság életében, szellemi javaink, anyanyelvünk gyarapításában. Felvételeink pedig, miként címlapképünk is, az ünnepekről adnak egy-egy villanást. Első képnünk Sárospatakon készült, a Rákóczi Gimnázium udvarán (Kozma István felvétele), abból az alkalmából, hogy a 450 éves évforduló tiszteletére ott tartották az országos tanévnyitót. (A másik jogutód a Comenius Tanítóképző Főiskola.) Második képnünk (Branstetter Sándor felvétele), a pápai ünnepekről való, amelyet az utód, a Petőfi Gimnázium rendezett. A két város dús programmal köszöntötte a jubileumot. Mindkét tiszteletadáson Pozsgay Imre művelődési miniszter mondta az ünnepi beszédet.

FIGYELMEZŐ

„...a féltés serkenti a nyelvművelőket. A féltés talán olykor nagyobbban láttatja a veszedelmet a valóságosnál, de mindenképpen éberebbé nyitja a vizsgálódó szemet.”

(Ferenczy Géza)

„Egyetlen jól vagy rosszul használt szón fordul meg néha valakinek a becsülete, jó híre.”

(Kossa János)

„A nyelv az embert biológiai örökségén túl a kontinuitás egy másik szálával egészíti ki, ez teszi lehetővé a kultúrát és a tudás halmozását.”

(Lotz János)

„A nyelvnek, mint az irodalom nemes anyagának, s mint a nemzeti egység kifejezőjének és fenntartójának esztétikai tulajdonságai, képességei is rendkívül fontosak, és a nyelvre szinte éppoly jellemzők, mint anyaga, szerkezete és múltja.”

(Bárcei Géza)